

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 13, Sayı: 2, Sayfa: 337-373, ELAZIĞ-2003

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA TOKAT MEVLEVÎHÂNESİ VE GELİRLERİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

*The Problems which were related to incomes of The House of Mevlevis
of Tokat in the First Half of 19 th Century*

Mehmet BEŞİRLİ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TOKAT

Özet

Osmanlılar döneminde tarikat olgusu içinde Mevlevîlik oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Konya'daki Hanikâh'tan başka Osmanlı ülkesinde muhtelif alanlarda Mevlevîhâneler kurulmuştur. Bu Mevlevîhânelerde uhrevî hayat ile meşgul olan şeyh ve dervişler, Mevlana'nın ilkeleri doğrultusunda manevî hayatın organizasyonunda görev üstlenmişlerdir. Geçmişte Türk toplumunun yaşam felsefesi ya da sosyalleşmesi sürecinde hayır sahiplerinin rolleri en üst düzeyde olmuştur. Bunlar, mallarını, mülklerini ya da bunlara özgü gelirleri kamu yararına bağışlamış ve bireysel ihtiyaçların giderilmesi başta olmak üzere toplumun bütün katmanlarına faydalı hizmetler götürmüşlerdir. Osmanlılar döneminde özellikle eğitim-öğretimin örgütlenmesinde hayır sahiplerinin kurduğu ve yaşatılmasına yönelik garantiler sunduğu teşekküller arasında tekke ve zaviyeler de vardır. Tokat'taki Mevlevîhâne de bunlar arasındadır. Gelirlerin kullanımı, yönetimi vb. konularında çoğu zaman Tokat'taki devlet görevlileri ile Mevlevî şeyhleri arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların durumu, yönetimi ve çözümü konularında Osmanlı Padişahları gereken kolaylığı göstermişlerdir.

Kelimeler: Mevlana, Mevlevîhâne, Tokat, Tokat Mevlevîhânesi.

Abstract

Mevlevî teachings which is one of tariqats had important place in the Ottoman period. Apart from main Mevlevi center in Konya, the House of Mevlevis were founded in various cities on the Ottoman country. According to the Mevlevi teachings sheikhs and dervishes who concerned with pertaining to the next world in those Mevlevi lodges, had important roles in the organization of spiritual life. In the past, the role of Turkish philanthropists had been at the highest level about philosophy of life or socialization process of Turkish society. They donated to public benefit their properties or income of those properties. Moreover, they took useful services to both individuals and all society. In the Ottoman period for organization of education, there were many the House of Mevlevis which were founded and given some guarantees for their living by philanthropists.

The House of Mevlevîs of Tokat was one of them. There were some problems about using income, administration of the House etc. between Mevlevi sheikhs and state officers. The Ottoman Sultans helped demands of Mevlevis about administration of the House, problems and their solution.

Keywords: Mevlana, Tokat, The House of Mevlevîs of Tokat.

Giriş

Tarikat, Arapça'da "yol" demektir. Ancak bir tasavvuf terimi olarak tarikat, "Allah'a ulaşma gayesini güdenlerin izledikleri özel tarz ve yol, metot, hareket biçimi"¹ olarak tanımlanmıştır.

İslam'ın derin anlamı ve fikhî sıkıştırmalara girmeden, özel metot ve uygulamalarla bireyin dünyasına ulaşmayı deneyen tarikatlar, bu yolla insanları doğru yola sevk etmeyi amaç edindiklerini ileri sürmüşlerdir. Yani İslam'da tarikat olgusu, kitlelere daha özgün metotlarla yaklaşmak ve bu yolla İslamî yönelişi ve tebliği kolaylaştırmak amacına matuf bir yol olarak da algılanmıştır.

Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra, burada yayılan sufi tarikatlar hakkında yapılan araştırmalarda, Türk tarikatlarının genellikle Orta Asya kökenli olduğu vurgulanmıştır². Anadolu'nun Türkler'in yerleşimine açılması sonrasında Orta Asya başta olmak üzere başka İslam memleketleri mıntıklarından birçok derviş nüfus da göç hadisesine katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında da Batı'ya doğru yerleşme ve öncü temsilciler olmaları yanında, muhtelif cereyanların temsilcileri ve muhtelif kökenlerden gelmeleri sebebiyle de farklı ve değişik bir yaşamın temsilcileri olarak telakki ediliyorlardı³.

13. yüzyılda Türk-İslam dünyası özellikle siyasî bazda inhitata uğramış, Moğol istilası Türk ve İslam coğrafyasını kasıp kavurmaya başlamıştı. Bu dehşet ve sıkıntılar içinde Anadolu coğrafyasında değişik bölgelere dağılmış sufiler, Anadolu'da faaliyet alanlarını genişletme ve nüfuz kazanma çabası içine girdiler.

"Mevlana Celâleddin Rûmî"⁴(1207-1273) de Konya ve çevresinde mistik yapılanmasını sürdüren sufilerden biri idi. Mevlana, kurduğu dergahında bünyesine kattığı dervişleri ile bir taraftan tarikatının temellerini oluştururken, diğer taraftan

¹ *Tarikatlar Ansiklopedisi*, Milliyet Yayınları (Hazırlayan Ahmet Güner), İstanbul 1991, s. 367.

² Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında Hoca Ahmed Yesevî ve Yunus Emre gibi ilk Türk mutasavvıfların rolü üzerine bk. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli sâdeleştirmeler ve bazı notlara ilâvelerle yayımlayan Orhan F. Köprülü), 4. basım, Ankara 1981.

³ Ömer Lütfî Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s. 279-304; Suraiya Faraqhi, "XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semîneri (8-10 Haziran 1973)*, Hacettepe Üniversitesi (Editör: Osman Okyar), Ankara 1975, s. 197-226; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984.

⁴ Mevlana'nın hayatı, ve Mevlevîlik konusundaki çalışmalar için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1959; aynı yazar, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953; Mehmet Önder, *Mevlânâ Celâleddin-i Rumi*, Ankara 1986.

tasavvufa yönelik “Mesnevi”⁵ gibi eserler veriyordu.

Mevlevîlik de, diğer bazı tarikat yapılanmalarında olduğu gibi bizzat birinci temsilcisi tarafından bir örgütlenme biçimine dönüştürülmemiştir. Yani Mevlevîlik, Mevlana'nın kurduğu bir tarikat ya da yol değildir. Kendisinden sonra tarikatlaşma yoluna girmiş ve oğlu Sultan Veled ve diğer taraftarları tarafından sistematik bir hale getirilmiştir⁶.

Osmanlılar döneminde Mevlevîlik de, diğer tarikatlar gibi yayılma ve teşkilatlanma alanı buldu⁷. Devlet, Mevlevî tarikatını destekleyip, bölgesel alanlarda da yayılmasını teşvik etti⁸. Bu amaçla Osmanlılar döneminde birçok şehirde Mevlevîhâneler kuruldu ve Mevlana'nın öğrettiği ilkeler daha sonraki süreçte de yaşatılmaya devam edildi.

II. Murad döneminde, çeşitli Osmanlı şehirlerinde Mevlevîhânelerin açılmaya başlandığı görülmektedir. Ancak Osmanlı merkezî yönetimi Yıldırım Bayezid döneminden itibaren, sufi tarikatlarla yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. Bu yolla Anadolu beyliklerinden ele geçirdikleri topraklar üzerinde otoritelerini meşrulaştırmayı amaçlıyorlardı. II. Bayezid'ten I. Ahmed'e kadar Osmanlı Sultanları Mevlevîliğe gereken önemi verdiler. Buna karşın, genellikle Mevlevî şeyhleri de merkezî yönetimle iyi ilişkiler kurdular. III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd hareketine karşı aleyhte tavırları görüldü. Merkezin zayıf ve problemlili oldukları zamanlarda Konya'daki çelebiler, manevî nüfûzlarını kullanarak serbest hareket etme hevesine kapıldılar⁹. Bu da gösteriyor

⁵ Hz. Mevlana'nın Divân-ı Kebir, Divan-ı Rubâiyât, Fih-i ma-fih, Mecâlis-i Seb'â, Mektûbât ve Mesnevi olmak üzere eserleri vardır. Bunlardan en önemlisi 6 cilt olan Mesnevi'dir. 26 bin beyitten kurulu bu eser daha çok öğretici özellikleriyle tanınır. Mevlana'nın son eseri olup, 1241-1248 yılları arasında talebesi Hüsameddin Çelebi'ye söylemiş, ve onun tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser, Kültür Bakanlığı tarafından ayrıca Türkçe olarak basılmıştır. Bk. Mevlana, Mesnevi, I- VI, (Çev.: Veled İzbudak / Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1991.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı, s. 18; Louis Massignon, “Tarikat”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12/1, İstanbul 1979, s. 12.

⁷ Mevlevîlik, Osmanlı döneminde oldukça önemli yer işgal etti. Bu dönemde yetişen birçok yazar, hattat, şair ve musikişinas Mevlevî tarikatına mensuptular. Bazıları Mevlevî şeyhi dahi olmuşlardır. Meselâ, divan edebiyatının büyük şairlerinden Nef'î, Nailî, Reşâti, Bahaî, Şeyhül-islâm Yahya ve Şeyh Galib Mevlevî idiler. Ayrıca Dede Efendi, Hacı Faik Bey, Zekâi Dede Efendi, Hüseyin Fahreddin Efendi gibi musiki üstatları da Mevlevî idiler. Ayrıca Osmanlı Padişahlarından III. Selim ve Mehmed Reşad'ın da Mevlevî olduğu ileri sürülmektedir. *Tarikatlar Ansiklopedisi*, (Haz.: Ahmet Güner), İstanbul 1991, s. 242; Celâleddin M. Bâkır Çelebi, “Osmanlı Hanedanı'nda Mevlevîlik Mevlevîhâneler ve Her Mevlevî'nin Bilmesi Gereken İki Dua”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı, s. 14.

⁸ Osmanlı Devleti'nde Mevlevî tarikatı üzerine bir çalışma için bk. Goncagül Erdoğan, *Osmanlı Dönemi'nde Mevlevî Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönemi (13. 17. Yüzyıl)*, Ankara 1999, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁹ A. Y. Ocak, *aynı makale*, s. 21-22.

ki, Osmanlı merkezî otoritesi ile Mevlevî liderleri ilişkilerinde zaman zaman sorunlar yaşanmıştır.

Bu çalışmada Mevlevîliğin Tokat şubesi, gelir kaynakları ve ilgili sorunlar hakkında genellikle Tokat Şer'iyeye sicillerindeki belgelere göre bilgi verilecektir.

1. Mevlevîhâneler Üzerine Bazı Bilgiler

Mevlevîhaneler içinde Konya'daki Mevlana Dergâhı önemli bir yer işgal eder. Selçuklu ricalinden Emir Muinüddin Pervâne ile çevresinin maddi yardımları ve Bedreddin-i Tebrizî'nin teknik nezaretiyle binanın yapısal fonksiyonu ortaya çıkmıştır. Mevlana Dergâhı, bir külliye içinde barındırır. XIII. asrın ikinci yarısında kurulan bu dergaha, Karamanoğulları ile Osmanlılar tarafından ilave ve tamirler yapılmıştır¹⁰. Varlığını 1925'te çıkartılan tekke ve zaviyelerin ilgasına dair kanuna kadar sürdüren dergah, bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Konya'daki Dergahtan başta Anadolu ve Rumeli'nin bazı şehirlerinde özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda muhtelif Mevlevîhâneler kurulmuş ve bunların yaşayabilmesi, şeyh ve dervişlerinin maişetlerinin karşılanması amacıyla matuf bir dizi vakıflar kurulmuştur. Konya'daki Mevlevîhâne'yi, Mevlana ile birlikte Mevlevîliğin önemli bazı büyüklerinin de mezarları bulunan bir "hânikâh"¹¹ olarak görmek gerekir. Konya'da bulunan çeşitlilik makamından diğer yerlerdeki Mevlevîhânelere şeyhlik için meşihat-nâmeler verilirdi. 25 Safer 1225/01 Nisan 1810 tarihli bir vesikaya göre, Konya'da seccâde-nişin makamında Mevlana sülalesinden Mehmed Arif¹², 15 Cemâziye'l-âhir 1234/11 Nisan 1819'da da "Mehmed Said Dede"¹³ bulunuyordu. İçlerinden hiçbir yere ayrılmayarak, 1001 gün hizmet edilen ve bir nevi çile çekilen Mevlevîhânelere "âsitâne"¹⁴; içlerinde çile çıkarılmayan, ve sadece semâ meşk edilip ney üflenen, kudüm çalınan, ayin okunan Mevlevî ocaklarına ise, "zaviye" adı verilirdi¹⁵.

¹⁰ Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4-5, İstanbul 1975-1976, s. 16-17.

¹¹ "Hânikâh", terim olarak tarikat kurumlarının merkezi anlamında kullanılmıştır. Hânikâha bağlı olan yerlerin büyüklerine "Tekke", küçüklerine de "Zâviye" denirdi. Mevlevîlikte olduğu gibi tarikatların bir kısmında tekke ve zaviyelerin şeyhleri de merkezdeki şeyhler tarafından seçilirdi. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, İstanbul 1983, s. 730.

¹² *Tokat Şer'iyeye Sicili, Defter No. 13, Sayfa No. 89* (Bundan sonra Tokat Şer. Sic., 13, 89 şeklinde gösterilecektir).

¹³ *Tokat Şer. Sic.*, 24, 34/2 (Bazı sicil sayfalarında birden fazla belge olduğunda belge numaraları da gösterilecektir).

¹⁴ M. Z. Pakalın, *aynı eser*, I, s. 94.

¹⁵ M. Erdoğan, *aynı makale*, s. 23.

Anadolu'da kurulan Mevlevîhâneler arasında Afyonkarahisar, Kütahya, Afyon, Bursa, Manisa, İzmir, Antalya, Kastamonu, Çankırı¹⁶, Kayseri, İstanbul, Gelibolu, Bilecik, Eskişehir, Tire, Yenişehir, Antakya, Edirne, Tavşanlı, Amasya, Tokat, Beç, Belgrat, Niş, Üsküp, Saraybosna, Elbasan, Yenişehirfenar, Atina, Sofya, Filibe, Vodina, Serez, Sakız, Limni, Midilli, Kıbrıs, Girit, Trablusşam, Bolvadin, Muğla, Kilis, Hanya ve Urfa âsitâne ve zâviyeleri bunların en önemlilerindendir¹⁷.

Osmanlı Dönemi'ndeki Mevlevîhâneler içinde, İstanbul Mevlevîhâneleri de oldukça önemli yer tutar. Galata, Kasımpaşa, Beşiktaş, Üsküdar ve Bahâriye Mevlevîhâneleri olmak üzere İstanbul'da beş tane Mevlevîhâne bulunmakta ve buralarda dervişler ibadet ve yaşayışlarını sürdürmektedirler¹⁸.

Tokat Sancağı'nın da bağlı olduğu Sivas Vilayeti, merkez kazasında da bir Mevlevîhâne'nin olduğu Evâhir-i Cemâziye'l-âhir 1143/Ocak başları 1730 tarihli bir emirnameden anlaşılmaktadır. Sivas'ta zimmîlerin oturduğu Kösederesi Mahallesi'nde bulunan Mevlevîhâne'nin yakınlarında gayri müslimler tarafından içki satıldığı ve bunun kanunlara aykırı olduğu, ahali tarafından merkeze iletilmiştir. Ayrıca sarhoşların halinden mahallelinin rahatsız olduğu, insanların camiye gidemediği ve çocukların da dışarıya çıkamadıklarından bahsedilerek, durum şikayet edilmiş ve sorunun önlenmesi talep edilmiştir¹⁹.

2. Tokat Mevlevîhânesi

1. Mevlevîhâne Hakkında Genel Bilgiler

Tokat Mevlevîhânesi üzerine henüz yeterli tetkikler yapılmamıştır. Hasan Yüksel'in "Tokat Mevlevîhânesi"²⁰ adlı makalesi dışında özgün bir çalışma yoktur. Bu makalede, Tokat Mevlevîhânesi üzerine başlangıcından 1992'ye kadar genel bilgiler

¹⁶ Çankırı Mevlevîhanesi üzerine bir çalışma için bkz. Feridun Ata, *The House of Mevlâ of Çankırı (Çankırı Mevlevîhanesi, Konya Mevlana Müzesi Arşivi'nde 69, 70 nolu zarflardaki belgelere göre)*, Konya 1995, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹⁷ M. Erdoğan, *aynı makale*, s. 19-21. Ayrıca yukarıda bahsedilen bazı Mevlevîhâneler üzerine önemli bilgiler için bk. *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Konya 1996, (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi tebliğler), Özel Sayı.

¹⁸ M. Erdoğan, *aynı makale*, s. 25-42.

¹⁹ *Aynı makale*, s. 20. Ayrıca Sivas Mevlevîhânesi için bk. Ömer Demirel, "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı, s. 217-233; Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevîhânesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992.

²⁰ *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı, s. 61-68.

verilmiştir.

Tokat'ta bir Mevlevîhâne'nin bulunduğu dair ilk bilgilere 859/1455 tarihli tahrir defterinde rastlanmaktadır. Bu defterde kayıtlı olan Tokat mahalleleri arasında 32 hanelik Mevlevîhâne Mahallesi de vardır²¹. 890/1471 tarihli tahrirde ise, Mevlevîhâne'nin 4 haneye düştüğü görülmektedir ki, bunda Tokat'a gelen Uzun Hasan'ın ordusunun şehri tahrip etmesinin rolü olmuştur²². 1485 tarihinden itibaren ise, Mevlevîhâne Mahallesi, Hoca İbrahim adı ile teşmil edilmeye başlanmıştır. 1574'de 12 hane ve 6 mücerred nüfusu vardı²³.

XVII. asrın ortalarında bölgeyi gezen Evliya Çelebi, Tokat Mevlevîhânesi hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir: “*Evvelâ, cümleden ma'mûr u âbâdân derûn-ı şehride tekye-i Mevlevîhâne-i Hazret-i Mevlânâ'dır. Bânisi merhûm ve mağfûrunleh Süğlün Muslu Paşa'dır kim Sultân Ahmed Hân vüzerâlarındandır, lâkin Sadria'zam olmamışdır, ammâ bir sahiyyü'l-vücûd ve sâhib-i kerem ve sâhib-i cûd olmak ile rûh-ı Mevlânâ'yi şâd ve tarîk-i Hâcegân fukarâların dilşâd etmek için bir mevlevîhâne bünyâd etmişdir kim misli bir diyârda yokdur. Meğer İslâmbol'da Beşiktaş Mevlevîhânesi ola, ammâ bunun andan ziyâde evkâfi olmağile gâyet ma'mûrdur ve semâ'hâne etrâfında semâ'zen fukarâlarının hücrelerinin cümle revzenleri, cânib-i erba'asındaki şükûfe ve murgzârlı bâğ-ı İreme nâzırdır. Ve haftada iki gün mukâbele olup âyîn-i Mevlânâ iderler kim gûyâ fasl-ı Hüseyin Baykara fasılları olur. Husûsan sızıltızâdeler nâm neyzenleri var kim her biri san'atının ferididir. Ve şeb ü rûz-merreteyn cümle fukarâya ve ba'zı ehîbbâya ni'met-i Mevlânâsı mebzûldür*”²⁴.

Tokat Mevlevîhânesi, Yeniçeri ağası Muslu Ağa tarafından muhtemelen 1048/1638 tarihinde inşa edilmiştir²⁵. “*Ashâb-ı hayratdan müteveffâ yeniçeri ağası Muslu Ağa nâm sahibü'l-hayrâtın binâ ve ihyâ eylediği Mevlevîhânesi evkâfından*” ibaresinden anlaşıldığına göre, Yeniçeri ağası Muslu Ağa Mevlevîhâne'yi bina ettikten sonra, şeyh ve fukarâlarının maişetlerinin karşılanması için bir de vakıf teşkil etmiştir²⁶. Mevlevîhâne'nin adı kayıtlarda genellikle “*medîne-i Tokad'da vâki' Yeniçeri ağası*

²¹ Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 56.

²² H. Yüksel, *aynı makale*, s. 62.

²³ A. Şimşirgil, *aynı tez*, s. 56.

²⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (Haz.: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve İbrahim Sezgin), 5. Kitap, İstanbul 2001, s. 35-36.

²⁵ H. Yüksel, *aynı makale*, s. 63.

²⁶ *Tokat Şer. Sic.*, 13, 89; 19, 148/1.

Muslu Ağa Mevlevîhânesi” olarak geçmektedir²⁷.

Muslu Ağa tarafından inşa edilen Mevlevîhâne zamanla yıkılmış olduğundan, 1703 tarihli bir hüccete göre daha sonra Müderris Şeyh Mehmed Efendi tarafından yeniden inşa ve ihya edilmiştir²⁸. Tokat Mevlevîhânesi şeyhi olanlar aynı zamanda vakfın da mütevellisi idiler. Meselâ 03 Muharrem 1230/16 Aralık 1814’de Şeyh Mehmed Emîn Efendi, “*Mevlevîhâne-i şerîf şeyhi ve mütevellisi*”²⁹ bulunuyordu.

Tokat Mevlevîhânesi binası bugün de ayakta. Tokat merkez Soğukpınar Mahallesi’nde bulunmaktadır. Tapuda 9 pafta, 71 ada ve 28 parselde kayıtlıdır. Muslu Ağa tarafından yapılan bina zamanla yıkılmış, yerine Müderris Mehmed Efendi tarafından 1703’de eklemeler yapılmıştır. Daha sonra bazı onarım, ekleme ve bezemelerle görünümünde değişiklikler olan Mevlevîhâne, 19. yüzyıl mimarî özelliklerini göstermektedir. Dikdörtgen planda iki katlı ahşap bir yapı olan binanın, alt katında derviş odaları, ahşap sütunların taşıdığı Bağdadî kubbesi ve ahşap kabartma göbekli bir semâhânesi de bulunmaktadır³⁰. Mevlevîhâne’nin restorasyonu bugün belirli bir aşamaya kadar yapılmış olup, ancak daha sonra yarım bırakılmıştır (İki katlı bina için bk. ekler kısmı fotoğraf 1-3) Eksik ve yetersiz restorasyon çalışmaları sebebiyle yenilenen kısımlar da harap bir durumdadır. Yapının ayakta kalması, restorasyonunun bitirilip müze ya da başka bir sosyo-kültürel hizmete yönelik çalışmalarla mümkün görünmektedir.

Ayrıca iki katlı binanın güneydoğu kısmında ve yaklaşık 50 metre uzaklıkta çok daha eski bir yapı vardır. Bu binanın, Mevlevîhâne’nin ilk nüvelerinden olduğunu tahmin etmekteyiz. Oldukça harap bir durumda olan binanın tavanlarında güzel işlemler vardır (Bk. Ekler kısmında fotoğraf 4).

2. Tokat Mevlevîhânesi Vakfı ve Gelirleri

Osmanlı Devleti’nde varlıklı kişiler, toplumun yararına bir takım gelirlerini vakfediyorlardı. Bu amaçla vakıf mantığı çerçevesinde birçok sosyal ve dinî müessese inşa edilmiş ve yaşatılmıştır. Tokat Mevlevîhânesi de yeniçeri ağası Muslu Ağa tarafından inşa edildikten sonra, buradaki faaliyetlerin devam etmesi ve dervişlerin maişetlerinin karşılanması için, birtakım gelirler hasredilerek vakıf tesis edilmiştir. Ancak Muslu Ağa’nın inşa ettirdiği Mevlevîhâne, bir müddet sonra harap olduğundan, daha sonra müderris Şeyh Mehmed Efendi tarafından yeniden yapılmıştır. Mevlevîhâne’nin

²⁷ Tokat Şer. Sic., 29, 201/1.

²⁸ H. Yüksel, aynı makale, s. 63.

²⁹ Tokat Şer. Sic., 29, 201/1.

³⁰ H. Yüksel, aynı makale, s. 66.

vakfiyyesine rastlanmadığından hangi gelirlerin Muslu Ağa ya da Mehmed Efendi zamanında vakfedildiğini ayrıntılarıyla bilemiyoruz. Ancak ileride izah edileceği gibi 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın başlarındaki belgelerde gelirlerin çoğunun Muslu Ağa dönemine ait olduğu, aşağıda görüleceği gibi Mehmed Efendi'nin bunları tekrar ihya ettiği ve bazı yeni gelirleri kattığı görülmektedir. 19. yüzyılın başlarındaki Tokat şer'iyeye sicillerindeki belgelerde “*Muslu Ağa'nın binâ eylediği Mevlevîhâne vakfına*”³¹, “*Muslu Ağa'nın binâ ve vakf eylediği Mevlevîhâne merbûtâtından*”³² ve “*Tokat'da vâki' ashâb-ı hayratdan müteveffâ yeniçeri ağası Muslu Ağa nâm sâhibü'l-hayrâtın binâ ve ihyâ eylediği mevlevîhânesi evkâfından medîne-i mezbûrda vâki'*” ifadelerinin arkasından sıralanan gelirlerin Muslu Ağa zamanında Mevlevîhâne'ye vakfedilenlerden olduğu gerçeği ortaya çıkar. Diğer taraftan şer'iyeye sicillerindeki ferman, ilam, telhis, buyruldu vb. gibi kayıtlarda Müderris Şeyh Mehmed Efendi'nin vakfettiği şeylere dair bilgilere ulaşmamız mümkün olmadı.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Tokat Muslu Ağa Mevlevîhânesi harap olduğu için Müderris Şeyh Mehmed Efendi, yeniden tamir ettirip, eskilerine ilaveten bazı emlak ve gelirleri bağışlamıştır. Bu sebepten Mevlevîhâne'nin evkâfına nelerin bağlı olduğunu ve gelir kalemlerini Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki 1760 numaralı defter yardımıyla ve Tokat şer'iyeye sicillerindeki bazı kayıtlardan aşağı yukarı tespit etmek mümkündür³³:

1703 tarihinde Tokat Mevlevîhânesi'nin gayri menkûl gelir kaynakları bir bahçe, bir hamam, dört bâb dükkân, iki bâb değirmen, bir arsa ile bazı binalar, bir bakır kalhânesi, fevkânî ve tahtânî 43 odalı bir kapan hanı idi. Kira ve bazı resimlerden oluşan gelir kaynakları ise, Behzat Mevkii'nde bulunan bir arsanın icârı, bir değirmen icârı, Amasya'da bulunan Alaca Hamamı'nın icârı, Yıldızeli'ndeki bir malikânenin rub' hissesi, kapan ve kantâr vezzâniyesi, kırmızı boyahane mukata'asından aylık vazife, Tokat mukata'asından yıllık 88 kuruşluk vazife, Tokat şem'-i hânesi ve Tokat kahve tahmisinden mirî malı hissesinden arta kalanı Mevlevîhâne dervişlerine tahsis edilmiştir

İkinci vâkıf Şeyh Mehmed Efendi, vakfetmiş olduğu gelirlerin tevliyet, meşihat ve imameti ile kapanın, kantârın ve bakır kalhânesinin vezzâniyyesinin yönetimini nesline

³¹ Tokat Şer. Sic., 24, 34/2.

³² Tokat Şer. Sic., 19, 148/1.

³³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No: 1760, s. 349'dan naklen H. Yüksel, *aynı makale*, s. 63 ve Aylin Tunca, *Vakfiyyelerine Göre Tokat Vakıfları (H.1000-1200/M. 1591-1785)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s. 41-42.

bırakmıştır. Neslinin ortadan kalkmasından sonra da Konya'daki Dergahta Mevlana sülâlesinden şeyh olanların Tokat Mevlevîhânesi'ne birini şeyh olarak atamalarını şarta bağlamıştır. Mevlevîhâne'de görev yapacak şeyh efendilere günlük 12 akçe; müezzin, aşırhân, naathân ve ayinhâna yevmî 7'şer akçe, neyzenlerin her birine 7'şer akçe, yine tekkede oturan dervişlerin her birine de günlük 7'şer akçe vazife tahsis edilmiştir³⁴.

a. Şeyh Mehmed Emîn Efendi Zamanında Tokat Mevlevîhânesi ve Vakıf Gelirleri Hususunda Bazı Sorunlar

1. Tokat Bakır Kalhânesi ve Yönetimi

Muslu Ağa vakfına mahsus bazı gelir kalemleri, bunların yönetimi ve Mevlevîhâne'ye aktarılması hususlarında çeşitli dönemlerde sorunlar ortaya çıkmıştır. Burada Tokat Mevlevîhânesi şeyh ve dervişlerine maişet ve ta'amiye olmak üzere hasredilen bazı gelirleri değerlendireceğiz:

1786'ya kadar Tokat'ta bulunan iki bakır kalhânesinden biri, Tokat'taki Mevlevî meşihatına ve fukârâlara, diğeri de Tokat voyvodalarına ait idi. Bu tarihten sonra kurulan iki kalhâne de, Medîne-i Münevvere fukârâlarına tahsis edilmiştir. Eskiden beri her yıl bunların mutasarrıfı olan kişilere, zemîn icâresi verilmekteydi³⁵.

22 Cemâziye'l-âhir 1222/27 Ağustos 1807 tarihli Tokat naibine hitaben gönderilen bir fermanla Tokat Mevlevîhânesi vakfından olan Kalhâne'nin gelirleri ile ilgili sorunlar ele alınmıştır³⁶:

Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Hafız Mehmed Emîn Efendi, İstanbul'a yazdığı arzualinde Kalhâne'nin yönetimi ve dervişlerin yiyecek ve içeceklerine harcanmak üzere kendilerine ödenen meblağ konusundaki sorunları izah etmektedir. Şeyhin belirttiğine göre, Tokat'ta bulunan bakır kalhânesinden birisi, Mevlevîhâne'ye bağlı olduğundan şeyhlerin tasarrufunda idi. Beş on seneden beri Kalhâne arsası icâresi için Mevlevîhâne'ye 540 kuruş verilmekte "*bâkî hâsılât-ı kalhâne taraf-ı mirîden zabt u rabt olunmak*"ta idi. Tokat voyvodaları kanunlar ve vakfın şartları hilafına hareket edip, kira

³⁴ A. Tunca, *aynı tez*, s. 41-42; H. Yüksel, *aynı makale*, s. 64.

³⁵ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat ve Diyarbakır", *Belleten*, Cilt LIX, Sayı 226, Ankara-Aralık 1995, s. 647. Ayrıca 14 Zilkade 1210/21 Mayıs 1796 tarihli bir fermanla, Tokat şehrinde bulunan dört adet bakır kalhânesinden bir tanesi, "*Mevlevîhâne fukârâsına*", iki tanesi "*Medîne-i Münevvere fukârâsına*" ve son bir adedi de "*mukâta'a-i mezbûre*"ye yani Tokat voyvodalığı'na ait bulunduğu bilgisi vardır. *Tokat Şer. Sic.*, 02, 68; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Darbhâne*, No. 2193.

³⁶ *Tokat Şer. Sic.*, 11, 22.

hususunda ihtilaf çıkararak ödememe yoluna girip, “*fukarânın ve mevlevîhânenin harâb ve perâkende ve perişân olmalarına bâ’is ve bâdî*” olmuşlardır. Bu sebepten dolayı Mevlevîhâne dökülme ve dağılma ile karşı karşıya kalmış ve Mevlana’nın ilkeleri icra edilemez olmuştur. Mevlevîhâne’nin tamamen harap olup dağılmaması için Şeyh Efendi, “*şurûtu vakf üzere kalhâne-i mezkûr kemâkân Tokad Mevlevîhânesi şeyhleri tarafından zabt u rabt itdirülmesi için*” emr-i şerif istemiştir³⁷.

Şeyh Mehmed Emîn Efendi’nin arzuhaline çerçevesinde bir inceleme başlatılmış ve konu Darbhane-i Amire nâzırı Seyyid Mehmed’e havale edilerek, ayrıntılı bilgi istenmiştir. Nâzır, Anadolu muhasebesinde kayıtlı olan Mevlevîhâne’nin tevliyyet kaydını tetkiki sonucunda “*Tokad Mevlevîhânesi şeyhlerine icâre-i kalhâne-i mezkûre için senede beşyüzkırk kuruş ...Ergâni ma’deni nuhâs ümenâsının rü’yet olunan muhâsebelerinden*” verildiği, ancak Kalhâne arsasının “*Mevlevîhâne vakfından*” olduğunu belirtmiştir. Yani Bakır Kalhânesi, Tokat voyvodası ve sonra nuhâs emîni tarafından “*tevcihle vezn-i sened ile*” işletilmekte, buna mukabil arsa kirası olarak Mevlevîhâne’ye yıllık 540 kuruş kira ödenmektedir. Ancak bu hususa yönelik 1212/1797-1798 ve 1213/1798-1799 senelerinde verilen fermanların “*kaydı bilâ-sene şerh virilmiş olduğundan, ‘arsa-i mezbûre bi’l-icâretiyle kimesnenin ‘uhdesinden müdi’*”, “*mahzûrdan sâlim ise*” Kalhâne’nin Mevlevîhâne tarafından işletilmesi için ferman verilmiş, senetle Mevlevîhâne’ye verilen 540 kuruşun kaydı ise silinmiştir. Ayrıca Kalhâne’nin maden emînleri taraflarından idare edilmesine yönelik herhangi bir kayda rastlanmadığı da Darbhâne-i ‘Amire tarafından ilamla bildirilmiştir. Bu bilgiler muvacehesinde şeyhin arzuhaline cevap olmak üzere, Kalhâne’nin Mevlevîhâne tarafından idare edilmesi hususuna matuf emr-i şerif gönderilmiş ve Tokat nâibine şu emirler verilmiştir: “*Sen ki nâ’ib-i mûmâ-ileyhsin ber-vech-i muharrer kalhâne-i mezkûri Tokad Mevlevîhânesi şeyhi mûmâ-ileyh tarafından kemâkân zabt u rabt itdirüb, mugâyir-i emr-i ‘âlişân kalhâne-i mezkûreye taraf-ı âhardan dahl ve taarruz edeni olur ise men’ u def’ eylesin*”³⁸.

Dört ay sonra, yukarıdaki emirlerin tam tersi bir süreci başlatan ferman, 27 Şevval 1222/28 Aralık 1807 tarihli Tokat naibi ve Tokat’ta nuhas emîni Seyyid Ahmed’e hitaben yazılmıştır. Bu fermanın dayandığı belge ise, bu defa Tokat naibinin bu konu ile ilgili İstanbul’a yazdığı ilamıdır. Naip, “*kalhâne-i mezbûrın hâsılâtı şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından zabt olunmak lâzım gelse, cânîb-i mirîye senevî bin kuruşluk nuhâs hasârâtı*

³⁷ Aynı fermân.

³⁸ Aynı fermân.

mûcib olacağı”nı belirtmiş, Kalhâne hasılatına şeyhler tarafından müdahale edilmemesine yönelik ferman istemiştir. Bu ilama istinaden, “*kalhâne-i mezbûre icâresiçün senevî Mevlevîhâne-i mezkûr şeyhlerine i’tâ ile ma’den ümenâsının hesâblarına idhâl olunugelen beşyüz kırk kuruş şeyh-i mûmâ-ileyhe kemâkân edâ-birle, kalhâne-i merkûm hâsılâtına ta’arruz*” edilmemesi gereği ortaya çıkmıştır³⁹.

Sorun, tekrar Darbhane-i Amire nazırı Seyyid Mehmed’e sorulmuştur. Nazır’dan gelen ilama istinaden daha önce gönderilen fermanın kaydı senesiz şerh verildiğinden “*hasılât-ı kalhâneye şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından dahl ve ta’arruz olunmamak için ifâde-i hâle mebnî başka, ve ez-kadîm Kalhâne icâresiçün verilügelen meblağ vaktiyle şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına edâ ve teslîm eylemek üzere kalhâne-i mezbûri kemâ-fi’l-evvel nuhâs emîni zabt u rabt idüb, bundan böyle dahi bu misillü nizâ’a tasaddî olunmamak üzere emîn-i mûmâ-ileyhe hitâben başka evâmir ...*” gönderildiği bilgisi gelmiştir. Şimdi gönderilen fermanla Kalhâne icaresi için yıllık verilen 540 kuruşun vakti geldiğinde şeyhlere ödenmesi işleminin devamına, buna mukabil Kalhâne’nin nuhas emîni tarafından yönetilmesine, bu hususta bir daha niza olunmamasına ve naibin de duruma nezaret etmesine yönelik emir verilmiştir⁴⁰.

Bu iki fermanı şu şekilde yorumlamak gerekir: İlk ferman ile Kalhâne’nin arsa bedeli olan 540 kuruşun Mevlevîhâne’ye ödenmesinden vazgeçilerek, işletmenin Mevlevîhâne şeyhi tarafından idare edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Ancak ikinci fermanla, Kalhâne şeyh tarafından idare olunursa gelirinin azalacağı belirtilmiş⁴¹, arsa bedeli olarak 540 kuruşun vakti geldiğinde şeyhlere ödenmesi istenmiştir. Ayrıca Kalhâne hasılatına şeyhin müdahale etmemesi, buna mukabil yönetiminin ise bakır emîni tarafından sağlanması emri verilmiştir.

25 Rebî’ü’l-âhir 1225/30 Mayıs 1810 tarihinde verilen bir ferman ile Kalhâne icâresi gelirin 460 kuruş zam yapılarak 1000 kuruşa çıkarılmıştır. Şeyh Mehmed Emîn Efendi, tekkenin misafirlerinin çok olduğunu bu sebeple 540 kuruşun yetmediğini bildirerek zam istemiştir. Durumun araştırılmasından sonra istek makul görülmüş ve tekke fukarâlarına ta’amiye ve kisve bahası olmak üzere icarenin 1000 kuruşa çıkarılmasını havi ferman gönderilmiştir⁴².

³⁹ Tokat Şer. Sic., 11, 49/50.

⁴⁰ Aynı fermân.

⁴¹ 1825’de Tokat Mevlevî şeyhi olan Hasan Dede için, yine Kalhâne ile ilgili bir belgede “*idâreden ‘aczi derkâr olub*” ifadesi kullanılmaktadır. Bk. Tokat Şer. Sic., 29, 109/1.

⁴² Tokat Şer. Sic., 12, 101/2. Diğer taraftan 1196/1781-82 tarihinde verilen fermanla Tokat Kalhânesi icâresi

2. Kantar İhtisâbı ve Kapan Vezzâniyyesi İle İlgili Sorunlar

Şeyh Mehmed Emîn Efendi zamanında, Tokat Mevlevîhânesi'nin gelirleri ile ilgili sorunlar, Kalhâne'den başka gelir kalemlerinde de sürmüştür. Meselâ 25 Safer 1225/01 Nisan 1810 tarihli bir fermana göre, Şeyh Mehmed Emîn Efendi merkeze başka bir arzuhal sunmuş ve Mevlevîhâne evkâfından olan “*kantâr ihtisâbı*” ve “*kapân vezzâniyyesi*” hususundaki sorunları gündeme getirmiştir. Şeyhin arzuhaline dayanarak Hazine-i Amire'de olan yeni ve eski kayıtlar tetkik edilmiş, “*medîne-i Tokad'da ... vâki' kantâr ihtisâbı ve kezâlik kapân ile vezn olunacak cüz'î ve küllî mevzûnâtın vezzânlığı, Mevlevîhâne-i mezbûr şeyhlerine ve rüsûmât zâviye-i tekve-i mezbûr fukârâlarının ta'amiyyelerine meşrût olduğu bâ-hüccet-i şer'iyye ve vakfiyye-i me'mûlün-bihâ senedi mestûr ve mukayyid olduğu*” anlaşılmıştır. Yine kayıtlarda 200 seneden fazla bir süreden beri “*gerek kapân ve gerek kantâr ile vezzân*” Tokat Mevlevî şeyhleri tarafından atanıyordu. Bu kantarcılar (Vezzân), gerekli türlü zahireyi tartıp, Devletin payını (mirî aidatı) aldıktan sonra, geri kalan “*rüsûmât-ı vezzâniyye*”yi Mevlevîhâne fukârâsı ta'amiyeleri için şeyhlere ödüyorlardı. Ancak şeyhe göre, bir müddetten beri mirî mültezimleri, kanunlara aykırı olarak başka kantarcı atamışlardır. Bu atama sonucu tartım işinden elde edilen “*aidât-ı mirîyye*”yi kendileri, “*rüsûmât-ı vezzâniyyeyi*” de kantarcılar almaya başlamışlardır. Bu idarî-malî tasarruf Tokat Mevlevî tekkesi fukârâlarının ta'amiyelerinin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Halbuki verilen fetevâ-yı şerîf gereği kapan vezzânesi ve kantâr ile vezn olunan türlü zahireden elde edilen kantar resimleri, Mevlevîhâne fukâraları ta'amiyelerine harcanmak için şeyhler tarafından alınıyor, kantarcılar da yine şeyhler tarafından atanıyordu⁴³.

Diğer taraftan Mevlevîhâne'nin gelirinin düşmemesi için, Tokat'ta Kapan Hanı dışında diğer mahallerde tartım işlemînin de yapılmaması gerekiyordu. Ancak bu usule uygun hareket edilmediğinden 1142/1729 yılında Konya'daki Mevlânâ Dergahı'nda seccâde-nişin olan Mehmed Arif, eşyanın Kapan Hanı'na getirilmesi ve orada tartım işlevinin gerçekleştirilmesine yönelik istekte bulunmuş, bu arz yerinde görülerek aynı yıl ferman verilmiştir. Bu ferman 1143/1730 tarihinde gerçekleşen cülûs-ı hümayûnda yenilenmiştir. 1193/1779 tarihinde yukarıdaki fermanlara aykırı bir durum görülmediğinden vakıf şartlarına uygun olarak yeni bir ferman verilmiştir⁴⁴.

olarak zamla birlikte Mevlevîhâne'ye senelik 1000 kuruşun bakır emîni tarafından verilmesi öngörülmüştü. Bk. *Tokat Şer. Sic.*, 24, 34/2.

⁴³ *Tokat Şer. Sic.*, 13, 89.

⁴⁴ Aynı ferman.

Bütün bu veriler muvacehesinde Şeyh Mehmed Efendi'nin arzuhaline istinaden 01 Nisan 1810 tarihli, eskiden beri devam eden uygulama ve emirlere uygun olarak ihtisâb ve vezzâniyyeye müdahale edilmemesine yönelik bu ferman gönderilmiştir. Ferman, Tokat naibi ve voyvodasına hitaben şu ifâdelerle bitirilmektedir: “Siz ki nâ'ib ve voyvoda-i mûmâ-ileyhimsiz husûs-ı mezkûrî mahallinde şer'le görüb ber-mûcib-i 'amel kadîm han-ı mezbûrda vezn olunan eşyânın vezzâniyyesi tekye-i mezbûr fukârâsı ta'amiyyesiçün ahz u kabz itdirdüb, hilâf-ı şart-ı vâkif ve mugâyir-i kadîm ve emr-i 'âlîşânım âharın bî-vech ve bilâ-sened vâki' olan müdâhâle ve ta'arruzlarını men' u def eylesin”⁴⁵.

03 Muharrem 1230/16 Aralık 1814 tarihli bir buyruhduda Kapan Hanı kantâr ihtisâbı sorunu farklı bir boyuttan ele alınmıştır. Tokat kadısı ve voyvodasına Sivas valisi tarafından gönderilen buyruhduya göre, Tokat'taki “kantâr-ı ihtisâbiyye” ve “Kapan Hanı vezzâniyyesinin ber-vech-i meşrût iktizâ iden hissesini” Mevlevîhâne şeyhi ve mütevellisi Şeyh Mehmed Emîn Efendi almakta ise de, “kantâr-ı ihtisâb husûsu bir müddetden beru metrûk” olduğundan hususun bilinmediği belirtilmiştir. Vali, şeyhin elindeki “vakfiyye ve evâmir-i 'aliyyede” kayıtlı Mevlevîlerin ta'amiyelerine ait olan gelirin terkedilmiş olduğu ve “hayli zamân pes-mânde olması sebebiyle mal-ı mukâta'adan olan kantâr-ı ihtisâb hâsılâtının şimdi fes'hiyle emvâl-i mukâta'anın ihlâli dahi câ'iz görülemeyeceği”ni bu sebepten “kantâr-ı ihtisâbdan fî-mâba'd Tokad voyvodaları, ta'amiyye-i fukârâ-i mevlevîyye için senevî maktû'an şeyhlere dörtyüz kuruş edâ” edilmesini istemiştir⁴⁶. Teklif doğrultusunda tarafların anlaşmalarını isteyen vali, uygulana gelen nizama uyulmasını ve emrin Tokat siciline ve voyvoda defterine yazılmasını istemiştir.

b. Şeyh Seyyid Hasan Dede Zamanında Tokat Mevlevîhânesi ve Gelirler Konusunda Bazı Sorunlar

Şeyh Mehmed Emîn Efendi'den sonra Tokat Mevlevîhânesi meşihati, “icâzetnâme” ile Seyyid Hasan'a verilmiştir. Post-nişin olan Şeyh Hasan, Mevlevîhâne fukârâsına ta'amiye olmak üzere verilen “yevmi kırk sağ akçe”nin, “uhdesine kayd” edilerek, kendisine bu doğrultuda berât verilmesini istemiştir. Tokat kırmızı bez boyahane mukâta'ası malından “yevmi kırk sağ akçe vazifeyi” voyvodalar yedinden alması şartıyla Şeyh Hasan'a, 11 Ramazan 1231/05 Ağustos 1816 tarihinde berat-ı hümâyûn

⁴⁵ Aynı ferman.

⁴⁶ Tokat Şer. Sic., 19, 148/1.

verilmiştir⁴⁷.

Şeyh Seyyid Hasan, Tokat Mevlevîhânesi şeyhi olduktan yaklaşık iki yıl sonra divan-ı hümâyûna başvurarak, Tokat mukâta'ası malından yevmiye dört akçeye mutasarrıf olan amcası Mehmed Emîn'in vefat ettiğini, mahlûl olan bu meblağın kendisine tevcih edilmesini istemiştir. 06 Şevval 1233/09 Ağustos 1818 tarihinde verilen berât-ı hümâyûnla bu talebi kabul edilmiş, yani amcasından intikal eden günlük dört akçeyi de, Şeyh Hasan'ın tasarruf etmesine müsaade edilmiştir⁴⁸.

1. Kantar İhtisâbı, Kapan Vezzâniyesi ve Diğer Bazı Gelirler İle İlgili Sorunlar

Şeyh Hasan Dede zamanında da, Tokat Mevlevîhânesi vakfından olan ve dervişlere maişet ve ta'amiyye olarak hasredilen gelirler konusunda sorunlar devam etmiştir. Meselâ 15 Cemâziye'l-âhir 1234/11 Nisan 1819 tarihli ferman⁴⁹, Tokat'ta aşağıda belirtilen birtakım mukâta'aların Tokat Mevlevîhânesi ya da voyvodalık tarafından idaresi ve dervişlere ödenecek meblağ konusundaki emirlerle ilgilidir. Bu fermanı incelersek şu veri ve sonuçlara ulaşmamız mümkündür:

Tokat'ta Mevlevîhâne vakfı gelirlerinden olan "*kantâr ve ihtisâb-ı duhân-ı kapân mukâta'larının hâsilâtları tekye-i mezbûr neferâtının ta'amiyyeleriçün ber-mûcib-i şurût*" mütevellileri ve şeyhleri tarafından alınmaktadır. Bu gelirlere herhangi bir müdahale olunmaması gerekiyken, bir müddetten beri "*mukâta'at-ı mezbûre hasılâtlarını*" vakfın şartları hilâfına Tokat voyvodaları fuzûli olarak almaktadırlar. Bu sebepten Mevlevîhâne dervişlerinin hallerinin perişan olduğu, voyvodaların müdahâlesinin önlenmesi gerektiği hususu, Konya'daki "*seccâde-nişin olan Mehmed Said Dede*" tarafından bildirilmiş ve önlenmesine matuf emr-i şerîf talep edilmiştir⁵⁰.

Diğer taraftan Tokat dervişi Seyyid Şeyh Hasan Dede de İstanbul'a bir arzuhal yazarak, Tokat'ta Kapan Hanı'da "*vezn olan eşyânın vezzânesi ve ihtisâb ve şem'-i han ve tahmîs-i kahve ve sâ'ir*"inin Mevlevîhâne şeyhleri tarafından alınmakta olduğunu, ancak yönetimde kolaylık sağlanması amacıyla idarenin yıllık 400 kuruş bedel ile Tokat voyvodalarına ihâle edildiğini⁵¹, şeyh ve dervişlerin zarurî ihtiyaçlarına istinaden buna

⁴⁷ Tokat Şer. Sic., 24, 108/3. 08 Şevval 1231/01 Eylül 1816 tarihli Şeyh Hasan'ın berâtı.

⁴⁸ Tokat Şer. Sic., 24, 108/2. 16 Şevval 1233/19 Ağustos 1233 tarihli berâtı.

⁴⁹ Tokat Şer. Sic., 24, 34/2.

⁵⁰ Aynı ferman.

⁵¹ Şeyh Hasan, belirttiği mukâta'alardan yıllık 15.000 kuruş gelir hasıl olacağını tahmin etmektedir. Tokat

2.600 kuruş daha zam yapılmasıyla toplam 3.000 kuruşa yükseltilmesini ve her sene Tokat voyvodaları tarafından kendilerine ödenmesini havi emr-i şerif istemiştir.

Yukarıda belirtilen iki talep ve bilgi incelendiğinde, ilgili gelirler arasında farklı değerlendirmelerin olduğu görülür.

Bu isteklere doğru cevap verebilmek ve gelir kalemlerinin durumunu net olarak açıklığa kavuşturmak için, Darbhane-i Amire nazırı Abdurrahman Bey'den bilgi istenmiştir. Nazır, kayıtlardan sorunu detayları ile inceledikten sonra, bir ilam yazmış ve aşağıdaki bilgileri vermiştir:

1185/1771-1772 tarihinde verilen fermana göre, *“tahmis-i kahve ve şem'ihân ve Kalhâne-i nuhâs ve vezzâniyesi, duhân-ı kapân ve ihtisâb ve kantâr vezzâneleri ez-kadîm mukâta'at-ı mezbûre ... Tokat voyvodalığı ve tevâbi' mukâta'ası mülhâkâtından”* idi. Ancak Tokat Mevlevîhânesi şeyhleri *“ihtisâb ve kantâr-ı vezzâniyye mukâta'asına müdâhale”* ettiklerinden, mal-i mirânın eksilmesine sebep olmuşlardır. Bunun önlenmesi için adı geçen mukâta'aların Tokat voyvodaları tarafından müstakilen idare edilmesine karar verilerek, Tokat Mevlevîhânesi şeyhi olanların aldıkları berât ve emirlerin kayıtları hükümsüz sayılmış, ayrıca şeyh olanların, zam konusunda yeniden isteklerde bulunurlarsa, bunlara da itibar edilmemesi gerektiği açıkça ortaya konulmuştur.

1185/1771-1772 tarihli fermana rağmen, Tokat Mevlevîhânesi şeyhi olan Osman Dede mukâta'alara müdahâleden geri kalmamış, bu sebepten adı geçen gelirlerin zarara uğramaması ve şeyhin müdahalesinin önlenmesi, eskiden olduğu gibi mukâta'aların Tokat voyvodaları tarafından idare edilmesine yönelik 1196/1781-1782'de bir başka ferman yazılmıştır.

1226/1811 tarihinde, adı geçen mukâta'anın Mevlevîhâne şeyhi tarafından idare edilmesini havi bir başka ferman yazılmıştır. Ayrıca *“Tokad voyvodaları tarafından senevî maktû'an dörtyüz kuruşun i'tâsına dâ'ir bir gûne emr-i şerîf kaydı virildiğinin kaydı bulunmadığı”* belirtilmiştir. Diğer taraftan *“mukâta'a-i mezbûre müşterekât-ı hisseleriyle ma'an”* Darbhane-i 'Amire'ce idare edilmesi sebebiyle *“varidât-ı kesr ve tertîb-i vikâyesi lâzimededen olduğuna binâ'en, bu sûretde ber-mantûk-ı kuyûdât istid'â olunan maktû'at-ı mezbûre fi'l-asl Tokad voyvodalığı mülhâkâtından iken, tekye-i mezbûre vakfına ilhâk olunmuş”* olduğu bilgisi de verilmiştir. Bu ilhakin mirî kaidelere aykırı olduğu, adı geçen mukâta'anın evvelki gibi Tokat voyvodaları tarafından idare edilmesi ve Mevlevîhâne tarafından müdâhale edilmemesi gerektiği, eğer bu yola dönük

arz ve arzuhal olur ise dikkate alınmaması hususu da muhtelif fermanlarda açıklanmıştır. Mirî malının eksilmemesi amacıyla mukâta'anın Mevlevî şeyhleri tarafından idare edilmesine yönelik emirlerin geçersiz olduğu da emr-i şerifteki derkenarlardan anlaşılmıştır. Bütün bunlara mukabil “*şeyh-i mûmâ-ileyhe şâyân-ı merhâmet olacağundan*”, adı geçen mukâta'aya şeyhlerin müdahale etmemeleri ve zam konusunu bir daha “*kâl u kâle almamaları şartıyla*”, Tokat voyvodaları tarafından yıllık senetsiz açıktan verilen 400 kuruşun üzerine yine voyvodaların menfaatlerinden 1100 kuruş ilave ile toplam 1500 kuruşun verildiğini nazır ilamıyla belirtmiştir⁵².

Sadrazam, Darbhâne-i 'Amire nazırı Abdurrahman Bey'in yukarıdaki bilgileri içeren ilamını Padişaha sunmuş, yıllık 1500 kuruşun voyvodalar tarafından Tokat Mevlevîhânesi'ndeki dervişlere ta'amiyye olmak üzere verilmesini istemiştir. Ancak Voyvodaların “*vaktiyle edâda muhâlefet itmek için bir kavî sened rabtıyla tanzîmine mübâderet oluna*” dedikten sonra, sorunun halline havi bu ferman yazılmıştır. Fermanın, şeyhe, malikaneye (voyvodalığa), Anadolu muhâsebesine ve Darbhane-i 'Amire'ye ilm u haberle duyurulması da istenmiştir⁵³.

2. Tokat Bakır Kalhânesi ve Yönetimi İle İlgili Sorunlar

14 Şaban 1240/01 Nisan 1825 tarihli ferman, Bakır Kalhânesi'nden Tokat Mevlevîhânesi dervişleri ta'amiyyeleri için ödenen meblağa zam yapılmasına yönelik talep ve emirleri ihtiva etmektedir. Tokat Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede, yine Tokat'ta olan Ebubekir Kalhânesi'nin yıllık 1500 kuruş icâresi olduğundan bahsederek, Mevlevîhâne'ye bağlı Kalhâne'nin de icâresinin bu meblağa çıkarılmasını istemiştir. Ayrıca bir iki seneden beri buyruldu ile Bakır Kalhânesi'nden Mevlevîhâne'ye 650 kuruş ta'amiye verilmekte idi. Şimdi Maden-i Hümâyûn emîni Mehmed Emîn Rauf Paşa, maden emînlerinin kendi gelirlerinden her yıl 1000 kuruş ilave ile, bu meblağın 1650 kuruşa çıkarılmasını istemiştir⁵⁴.

Talebi baş muhâsebe defterlerinden inceleyen Darbhane-i Amire nâzırı Hacı Yusuf, 25 Rebî'ü'l-âhir 1224/09 Haziran 1809 tarihinde, Mevlevîhâne vakfına dahil olan Bakır Kalhânesi'nin bakır emîni tarafından idâre edilmesine matuf ferman yazıldığını; Kalhâne hasılatına şeyhlerin müdahale etmemeleri şartıyla, eskiden kendilerine verilen 540 kuruşluk icâre üzerine 460 kuruş daha ilave edilerek toplam 1000 kuruşun Mevlevîhâne

⁵² Aynı ferman.

⁵³ Aynı ferman.

⁵⁴ Tokat Şer. Sic., 29, 109/1.

şeyhine ödenmesi emri verildiği bilgisini vermiştir.⁵⁵ Şimdi şeyh tarafına verilmekte olan 1000 kuruş üzerine “*sâbık ve emsâl olmamak şartıyla*”, maden emînlerinin gelirlerinden 650 kuruş daha zam ile meblağın 1650 kuruşa çıkarılmasını ilamında belirtmiştir. Defterdâr Seyyid Mehmed Esad Efendi de baş muhâsebeye kaydedilmiş olan bu 1650 kuruşluk meblağın verilmesi gerektiğini telhisi ile bildirince, 05 Şaban 1240/25 Mart 1825 senesinde berâtın verilmesini havi bu ferman yazılmıştır. Yani Şeyh Hasan Dede, Tokat Kalhânesi malından 1000 kuruş, maden emînlerinden de 650 kuruş olmak üzere, toplam 1650 kuruşu alıp Mevlevîhâne fukarasına sarf eyleyecektir⁵⁶. Ancak buradan anlaşılan 1000 kuruşluk meblağın zaten verildiği, 650 kuruşun da emsal olmamak üzere maden emînleri tarafından verilmesi gerçeğidir. Bu meblağın daha sonra ödenip ödenmediği hususunda bir belgeye rastlayamadık.

c. Şeyh Mehmed Emîn Efendi Zamanında Kalhâne İcâresi için Zam İsteği

1250/1834-1835 tarihinde bu defa Şeyh Mehmed Emîn Efendi, Bâb-ı ‘Ali’ye bir arzuhal sunmuş kendilerine kalhâne icâresi için verilen 1000 kuruşun üzerine 1000 kuruş daha zam yapılmasını istemiştir. Durum Darbhâne-i ‘Amire nazırına sorulmuş, “*hânikâh-ı mezkûr fukarâ ve dervîşânının zarûretden vikâyesi zımında ellibir senesi Muharremi guresinden i‘tibâren bin kuruş zammiyle ikibin kuruşa iblâğ*” olunmasını ilam etmiştir. Durumun işleme konulması Padişaha havale edilmiştir⁵⁷.

3. Tokat Kırmızı Bez Mukata‘ası Malı Gelirlerinden Verilen Vazife

Tokat Mevlevîhânesi şeyhi ve dervişlerine, kırmızı bez mukâta‘ası malından günlük 40 sağ akçe ve yine daha önceden verilen üç berata istinaden Tokat voyvodalığı mukâta‘ası malından da günlük 8 akçe verilmekte idi. Ancak 12 Cemâziye’l-âhir 1241/22 Ocak 1826 tarihli bir fermana göre, Mevlevîhâne Şeyhi Hasan Dede, divân-ı hümâyuna ilettiği arzuhalinde boyahane emîni olanların bu meblağı vermediklerini belirtip, bunun önlenmesine yönelik emr-i şerîf istemiştir.

Daha önceki emirlerden Muslu Ağa Mevlevîhânesi fukârâlarının ta‘âmiyyeleri için Tokat kırmızı bez mukâta‘ası malından günlük 40 sağ akçe, Tokat mukâta‘ası malından

⁵⁵ Tokat Şer. Sic., 12, 101/2.

⁵⁶ Tokat Şer. Sic., 29, 109/1.

⁵⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümâyûn, No. 27832.

günlük 30 akçe vazife maaş, Mevlevîhâne fukarasına günlük 14 akçe ve şeyh efendiye de 4 akçe berât-ı hümayunla tahsis kılındığı anlaşılmıştır. Günlük toplam 88 akçenin adı geçen mukâta'aların emînlerinden, fukaraların ta'amiyeleri için ödenmesi hususunu emreden Padişah, naibe de şöyle demektedir: “*Sen ki nâ'ib-i mûmâ-ileyhsin mukâta'at-ı merkûme mallarından berât-ı âlişânım müceblerince müstehakk olduğu vazifelerini şeyh-i mûmâ-ileyhe edâ ve teslim itdirdüb, hilâf-ı şurût berât ve emr-i âlişânım edâda ta'allül ve muhâlefet itdirmeyesin*”⁵⁸.

O halde denilebilir ki, Mevlevîhâne'nin gelirlerine her hangi bir mekanizmadan müdahale edildiğinde, inceleme başlatılmakta ve buna göre karar verilmektedir. Eğer şeyhlerin belirttiği hususların doğruluğu ortaya çıkarsa, müdahalenin önlenmesini havi ehl-i 'örf ve ehl-i şer' mensuplarına hitaben ferman gönderilmektedir.

3. Tokat Mevlevîhanesi Gelirlerinin Özeti

Bu başlık altında yukarıdaki belgelerden elde edilen Tokat Mevlevîhânesi gelirlerinin kısa bir dökümünü vermek istiyoruz.

TABLO I

Sıra No	İsmi	Senelik Gelir (Kuruş)	Belge Tarihi	Belge No.
1	Bakır Kalhânesi arsası icâresinden ⁵⁹	540 + 460 ⁶⁰ 650 ⁶¹ =1650	19 C.ahir 1222 / 24 Ağustos 1807	Tokat Şer. Sic., 11, 22
2	Kantar ihtisabı ve Kapan hanında vezn olunacak küçük ve büyük mevzunâtn vezzâniyesi (200 seneden beri)	400 + 1100 ⁶² =1500	03 M 1230 / 16 Aralık 1814	Tokat Şer. Sic., 19, 148/1
3	Tokat kırmızı bez mukâta'ası malından mevlevîhane fukarâsı ta'amiyeleri için	40 sağ akçe (günlük)	08 Şevval 1231 / 01 Eylül 1816	Tokat Şer. Sic., 24, 108/3
4	Tokat mukâta'ası malından Şeyh Hasan Efendi'ye vazife	4 akçe (günlük)	16 Şevval 1233 / 19 Ağustos 1818	Tokat Şer. Sic., 24, 108/2
5	Tokat voyvodalığı mukâta'ası malından vazife maaş	30 + 14= 44 akçe (günlük)	12 C.ahir 1241 / 22 Ocak 1826	Tokat Şer. Sic., 29, 201/1
6	Kalhâne malından zam istediği	1000	1250	Hatt-ı Hüm. No. 27832

⁵⁸ Tokat Şer. Sic., 29, 201/1.

⁵⁹ Arsa, Mevlevîhâne vakfına dahildir.

⁶⁰ Bakır Kalhânesi'nden şeyhlere ödenen 540 kuruşluk zemîn icaresine 460 kuruş zam yapılmış ve 1000 kuruşa çıkarılmıştır. Tokat Şer. Sic., 29, 109/1.

⁶¹ Nisan 1825'de “*sâbık ve emsâl olmamak üzere*” Maden-i Hümayun emînleri hissesinden verilmesi istenen meblağ. Bu meblağın daha sonra verildiği bilgisine rastlanmamıştır. Tokat Şer. Sic., 29, 109/1.

⁶² Mevlevîhâne'ye ödenmesi gereken 1100 kuruş, mirî maldan değil de, Tokat voyvodalarına ait olan paydan olacaktır. 15 Cemâziye'l-âhir 1234/11 Nisan 1819 tarihli ferman. Tokat Şer. Sic., 19, 148/1.

4. Tokat Mevlevîhânesi Gelirlerinin Dönemîn Değerleri İle Mukayesesi

Burada incelediğimiz dönemde Tokat Mevlevîhânesi fukarâlarına ta'amiyye olmak üzere hasredilen bazı gelirler ile, dönemîn fiyatları göz önüne alındığında ne kadar bazı altın, buğday ve temel gıda maddelerinin alınabileceğini tespit etmek olacaktır. Bu kıyaslamayı yapabilmek için ilk önce dönemîn fiyatlarını bilmemiz gerekmektedir. Fiyat tespitini yaptıktan sonra, Mevlevîhâne'deki şeyh ve dervişlerin alım gücü ve malî durumları hakkında tahmini olarak bazı veriler ortaya çıkabilecektir.

Tokat şer'îyye sicillerindeki belgelere göre, 1810 yılında Tokat Mevlevîhânesi şeyh ve fukarâlarının yiyecek ve içeceklerine bakır kalhanesi icâresinden yıllık 1000 kuruş, kantar ihtisabı ve kapan hanından da yıllık 400 kuruş⁶³, kırmızı bez mukata'ası malından günlük 40 sağ akçe ve yine 4 sağ akçe⁶⁴ gelir gelmekte idi. 1811'de kantar ihtisabı ve kapan hanı gelirine 1100 kuruş zam yapılarak gelir yıllık 1500 kuruşa çıkarılmıştır⁶⁵. 1825'te kalhâne icâresinden yıllık 1650 kuruş gelir gelmiştir⁶⁶. 1826'da ise kırmızı bez muka'ası ile voyvodalık mukata'asından günlük 88 sağ akçe⁶⁷ Mevlevîhâne şeyh ve fukarâlarına gelir gelmekteydi. O halde şer'îyye sicillerindeki verilerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Tokat Mevlevîhânesi şeyh ve fukarâlarının yeme ve içmelerine 1810'da yıllık 1400 Kuruş, günlük 88 akçe; 1811'de 2500 Kuruş, 88 akçe; 1823'te 3150 Kuruş ve 88 akçe gelmekte idi. O halde yukarıdaki değerleri paraya çevirip, günlere böldüğümüzde tahmini bir değer bulunabilir. 1810'da 182,75, 1811'de 303,30, 1823'te de 374,53 para günlük hesabıyla Mevlevîhâne'ye giriyordu. Ancak doğal olarak Mevlevîhâne'nin anılan tarihlerdeki bütün gelirleri bunlardan ibaret değildi. Sadece Tokat şer'îyye sicillerinde tespit edebildiğimiz gelirlerle günlük ne kadar altın, buğday ve gıda maddelerinin Mevlevîhâne'ye satın alınabileceğini belirlemeye çalıştık⁶⁸:

⁶³ Tokat Şer. Sic., 24, 34/2.

⁶⁴ Tokat Şer. Sic., 24, 108/2 - 108/3.

⁶⁵ Tokat Şer. Sic., 24, 34/2.

⁶⁶ Tokat Şer. Sic., 29, 109/1.

⁶⁷ Tokat Şer. Sic., 29, 201/1.

⁶⁸ Bu tablo hazırlanırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir. Tokat Şer. Sic., 10, 117/2; 12, 7/2; 13, 2; 13, 19; 13, 75; 13, 142/2; 14, 193; 15, 163; Mustafa Öztürk, "Tokat'ta Fiatlar (1772-1823)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ankara 1987, s. 193-194, 196-199.

TABLO II
Mevlevîhâne'nin Bir Günlük Hesabıyla Alabileceği Bazı
Altın, Gıda ve Buğday Oranları (Tahmini)

Mevlevîhane				Alabileceği Maddeler		
Gelirleri (Para)	182,75	303,30	374,53	1810	1811	1825
Yıllar	1810	1811	1825	1810	1811	1825
Cinsi				Birim fiyatı (Para)		
Altın (Adet)						
İstanbul Zer-i Mahbubu	260	-	-	0.70	-	-
Rumî Rub'iyyesi -	-	250	-	-	1.49	-
Adlî Rub'iyyesi -	-	200	-	-	1.87	-
Gıda (Kıyye= 1282 gr.)						
Tosya pirinci	24	24	34	3	4.5	4
Koyun eti	12	12	18	2	4	4
Sade yağ	60	60	118	0.50	1	0.25
Şeker	160	128	220	0.25	0.5	0.25
Tuz	6	3	4	0.25	1	1.5
Ekmek (400 Dirhem)	10	4	15	600	2000	2000
Hububat (1Kile=25.6 kg.)						
Buğday	40	-	80	4.5	-	4.68

5. Tokat Mevlevîhânesi Şeyhleri

TABLO III

Sıra No	İsmi	Belge Tarihi
	Tâlib Şeyh Mehmed Dede ⁶⁹	-
	Şeyh Müderris Mehmed Efendi ⁷⁰	-
	Şeyh Osman Dede ⁷¹	15 Cemâziye'l-âhir 1234/11 Nisan 1819
	Hafız Mehmed Emîn Efendi ⁷²	19 Cemâziye'l-âhir 1222/24 Ağustos 1807
	Seyyid Şeyh Hasan Dede	11 Ramazan 1231/05 Ağustos 1816 ⁷³ 12 Cemâziye'l-âhir 1241/22 Ocak 1826 ⁷⁴
	Seyyid Şeyh Mehmed Emîn Efendi	27 Cemâziye'l-evvel 1246/13 Kasım 1830 ⁷⁵
	Seyyid Şeyh Ahmed Efendi	Gurre-i Zilhicce 1247/02 Mayıs başları 1832 ⁷⁶

Sonuç

Osmanlı Devleti, merkezde olduğu gibi taşrada da örgütlenmesini gerçekleştirirken, manevî unsurlara ve tarikat erbaplarına gerekli kolaylıkları göstermiştir. Mevlana'nın ekolünden gelen Mevlevîlik usul ve prensipleri, Mevlevî şeyhleri ve dervişleri tarafından uygulama alanına konulmuştur. Konya'daki merkez Dergah dışında, Osmanlı memleketlerinde de Mevlevîhâneler kurulmuş ve sufi geleneğin devamına olanak sağlanmıştır. Mevlevîhâneler de diğer sosyal ve dinî müesseseler gibi, hayır sahipleri tarafından kurulmuş, yaşamlarını idame ettirebilmeleri için, bir takım gelirler

⁶⁹ 1688'de şeyh görünmektedir. Bk. H. Yüksel, *aynı makale*, s. 64.

⁷⁰ 1703'de şeyh görünmektedir. Bk. *aynı makale*, s.64.

⁷¹ 15 Cemâziye'l-âhir 1234/11 Nisan 1819 tarihli fermana göre, Şeyh Osman, 1185/1771-1772 ile 1196/1781-1782 tarihleri arasında Tokat meşihatını yürütmüş olmalıdır. *Tokat Şer. Sic.*, 24, 34/2.

⁷² Hafız Mehmed Efendi, 05 Ağustos 1816'ya kadar Tokat Mevlevîhanesi'nin şeyhi olarak görülmektedir. Bk. *Tokat Şer. Sic.*, 24, 108/3.

⁷³ Bizim tesbitimize göre, Hasan Dede'nin şeyh olmasını havî berât-ı hümayun tarihidir. Bkz. *Tokat Şer. Sic.*, 24, 108/3.

⁷⁴ *Tokat Şer. Sic.*, 29, 201/1.

⁷⁵ Yukarıda bahsedilen kantar ve kapan ihtisabı vs.den Mevlevîhâne'ye verilen 1500 kuruşluk meblağın Tokat voyvodaları tarafından verilmemesi üzerine Şeyh Mehmed Emîn Efendi'nin şikayetini havi gelen emr-i âlî. *Tokat Şer. Sic.*, 36, 09/1.

⁷⁶ Konya'daki Şeyh Mehmed Said Dede'den Tokat Mevlevîhânesi meşihatı için Seyyid Şeyh Ahmed Efendi'ye gelen nâme kaydı. *Tokat Şer. Sic.*, 37, 140/1.

bağışlanmıştır. Tokat'taki Muslu Ağa Mevlevîhânesi de aktarılan gelirler ile ayakta kalabilmiştir.

Tokat Mevlevîhânesi'ni Muslu Ağa inşa etmiş ve yaşaması için bir vakıf kurmuştur. Gerek şeyhlerin ve dervişlerin gerekse gelip geçerken uğrayan ve bazı ihtiyaçlarını gideren insanların ve bilumum görevlilerin yiyecek ve içecekleri bu vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.

Çoğu zaman medrese, tekke, zaviye vb. gibi dinî kuruluşların maiyetlerinin karşılanması amacıyla gelirler taraflar arasında tartışma konusu olmuştur. Durum Tokat Mevlevîhânesi'nde de böyledir. Çoğu zaman örfî idarecilerle, Mevlevî şeyhleri arasında gelirlerin paylaşılması ve yönetimi hususlarında sorunlar ortaya çıkmıştır. Hem örfî idareciler olan voyvodalar ve diğer yetkili emînler, hem de şer'î yöneticiler olan kadı, naip vb.leri ile şeyhler arasında sorunlar yaşanmıştır.

Tokat Mevlevîhânesi şeyhleri olan Şeyh Osman Dede, Mehmed Emîn Efendi ve Şeyh Hasan Dede, incelememizde çoğu zaman Mevlevihane vakfî gelirlerine voyvodaların ve diğer emînlerin gereksiz yere müdahale ettiklerini, bu durumda dervişlerin yiyecek ve içeceklerinin karşılanmasında sıkıntılar oluştuğunu belirten arzuhaller sunup, kanunsuzluk ve adaletsizliğin giderilmesine yönelik fermanlar talep etmişlerdir. Buna mukabil vali, voyvoda, bakır emîni ve diğer görevliler de, şeyhlerin verilen emirlere uymadıklarını, bazı gelirlerin yönetimine müdahale ettiklerinden Devlet gelirlerinin zarara uğradığını belirtmişlerdir. Ancak ne şekilde olursa olsun, Mevlevîhâne'de bulunan şeyh ve dervişlerin duacıyan taifesinden olduklarından, kendilerine merhameten yiyecek ve içeceklerine hâlel gelmemesi için kolaylık gösterilmiştir.

Yukarıdaki Mevlevîhâne ve gelirleri ile ilgili fermanlarda, idarî mekanizmanın en üstünde bulunan yürütme erkinin, manevî hayatın organizasyonuna verdikleri ehemmiyet açıkça görülmektedir. Hukuksuz ve kanunsuz uygulamalara müsaade edilmemekle beraber, şeyh ve dervişlerin rahat bir biçimde yaşaması ve gadre uğramaması için de Merkezî bürokrasi, devamlı surette yerel yöneticileri uyarmıştır. Ancak şeyhlerin kanunsuz hareketlerine de müsaade edilmemiştir.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

1. Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü Tokat Şer'iyeye Sicilleri

Sıra No.	Şer'iyeye Sicili Defter No.	Ait Olduğu Tarih	Sayfa Adedi
1	02	1210-1211/1795-1796	300
2	10	1221-1222/1806-1808	166
3	11	1222-1223/1807-1809	189
4	12	1223-1224/1808-1810	151
5	13	1224-1225/1809-1810	190
6	14	1226 - /1811	194
7	15	1227 - /1812	176
8	19	1229-1230/1813-1815	200
9	20	1230-1231/1814-1816	183
10	24	1234-1235/1819-1820	129
11	29	1239-1241/1823-1826	238
12	36	1246-1247/1830-1832	188
13	37	1247-1248/1831-1833	216

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Cevdet Darbhane, No. 2193
2. Hatt-ı Hümâyun, No. 27832

II. Makale ve Kitaplar

ATA, Feridun; The House of Mevlevîs of Çankırı (Çankırı Mevlevîhanesi, Konya Mevlana

Müzesi Arşivi'nde 69, 70 nolu zarflardaki belgelere göre), Konya 1995, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

BARKAN, Ömer Lütfi; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, Sayı 2, Ankara 1942.

ÇELEBİ, Celâleddin M. Bâkır; "Osmanlı Hanedanı'nda Mevlevîlik Mevlevîhaneler ve Her Mevlevî'nin Bilmesi Gereken İki Dua", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Konya 1996, özel Sayı.

DEMİREL, Ömer; "Sivas Mevlevîhânesi ve Mevlevî Şeyhlerinin Sosyal hayatlarına Dair Bazı Tespitler", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı.

ERDOĞAN, Muzaffer; "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhaneleri", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 4-5, İstanbul 1975-6.

ERDOĞDU, Goncağül; Osmanlı Dönemi'nde Mevlevî Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönemi (13. 17. Yüzyıl), Ankara 1999, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

FARAQHI, Suraiya; "XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri", Türkiye İktisat Tarihi Semineri (8-10 Haziran 1973), Hacettepe Üniversitesi (Editör: Osman Okyar), Ankara 1975.

GÖLPINARLI, Abdülbaki; Mevlâna Celâleddin, İstanbul 1959.

Aynı yazar, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1953.

GÖYÜNÇ, Nejat; "Sivas Mevlevîhânesi", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1992.

GÜNDÜZ, İrfan; Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, İstanbul 1984.

KÖPRÜLÜ, Fuad; Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İstanbul 1959.

Aynı yazar; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (Gerekli sâdeleştirmeler ve bazı notlara ilâvelerle yayımlayan Orhan F. Köprülü), 4. Basım, Ankara 1981.

MASSIGNON, Louis; "Tarikat", İslam Ansiklopedisi, Cilt 12/1, İstanbul 1979.

MEVLANA; Mesnevî, I- VI, (Çev.: Veled İzbudak / Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1991.

NEUMANN, Christoph; "19'uncu Yüzyıla Girenken Konya Mevlevî Asitanesi İle Devlet Arasındaki İlişkiler", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı.

OCAK, Ahmet Yaşar; "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış", S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı.

ÖNDER, Mehmet; Mevlanâ Celâleddin-i Rumî, Ankara 1986.

ÖZTÜRK, Mustafa; “Tokat’ta Fiatlar (1772-1823)”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986, Ankara 1987, s. 193-194.

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt I, İstanbul 1983.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet; Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

TIZLAK, Fahrettin; “Osmanlı Devleti’nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat ve Diyarbakır”, Belleten, Cilt LIX, Sayı 226, Ankara-Aralık 1995.

TUNCA, Aylin; Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H.1000-1200/M. 1591-1785), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.

YÜKSEL, Hasan; “Tokat Mevlevihanesi”, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, Konya 1996, Özel Sayı.

III. Ansiklopedi ve Seyahatnameler

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Haz.: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve İbrahim Sezgin), 5. Kitap, İstanbul 2001.

Tarikatlar Ansiklopedisi; Milliyet Yayınları (Hazırlayan: Ahmet Güner), İstanbul 1991.

EKLER

I. Tokat Mevlevîhânesi İle İlgili Belgeler

Belge: 1

Tokat Şer'îyye Sicili: 11, 49-50

Tokat Mevlevîhânesi Gelirlerinden Kalhâne İcâresi İle İlgili Ferman.

Kıdvetü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'în Tokat nâ'ibi mevlânâ zîde 'ilmuhû ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân ma'den-i hümâyûnum emîni tarafından Tokad'da nuhâs emîni olan Seyyid Ahmed zîde kadruhû tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olûcak ma'lûm ola ki,

Tokad Mevlevîhânesi vakfi dâhilinde olan nuhâs kalhânesi ez-kadîm Mevlevîhâne şeyhi tarafından zabt u rabt olunur iken, beş on sene mukaddem kalhâne-i mezkûre 'arsası icâresiçün Mevlevîhâne şeyhi tarafına beşyüzkırk kuruş i'tâ olunmak üzere kalhâne-i mezkûre Tokad nuhâs emîni tarafından zabt u rabt olunmakda olduğundan bu keyfiyet Mevlevîhâne-i mezbûrda sâkin fukarâ ve dervîşânın perişâniyetlerine bâ'is olmakla kalhâne-i mezkûrın kemâ-fî'l-evvel Mevlevîhâne tarafından zabt olunmasını şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından lede'l-istid'â mahzûrdan sâlim olduğu halde Mevlevîhâne şeyhi tarafından zabt olunmak üzere isti'lâm gûne ısdâr olunan emr-i 'âlîşânım eğerçe mahalline vâsıl olub, ancak kalhâne-i mezbûrın hasılâtı şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından zabt olunmak lazım gelse cânîb-i mirîye senevî bin kuruşluk nuhâs hasârâtı mûcib olacağını beyân-birle fî-mâba'd şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından kalhâne-i mezkûr hasılâtına ta'arruz olunmamak için katî'ü'l-mufâd emr-i şerîf isdârı nâ'ib-i mûmâ-ileyh i'lâmında tahrîr ve inhâ eylediğine binâen kalhâne-i mezkûre icâresiçün senevî Mevlevîhâne-i mezkûr şeyhlerine i'tâ ile ma'den ümenâsının hesâblarına idhâl olunugelen beşyüzkırk kuruş şeyh-i mûmâ-ileyhe kemâkân edâ-birle kalhâne-i merkûm hasılâtına ta'arruz olunmamak üzere emr-i şerîfim isdârı lazım gelüb ancak mukaddem sâdır olan emr-i 'âlîşânım Darbhane-i 'Amire'm nâzırî iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Seyyid Mehmed dâme mecdühûnun i'lâmına mebnî isdâr olunmuş olduğundan tekrâr iktizâsı nâzır-ı mûmâ-ileyhden isti'lâm olundukda bu def'a vârid olan i'lâm-ı mezkûr mukaddem sâdır olan emr-i şerîfin kaydı bilâ-sene şerh virilüb fî-mâba'd hasılât-ı kalhâneye şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından dahl ve ta'arruz olunmamak için ifâde-i hâle mebnî başka ve ez-kadîm kalhâne icâresiçün verilügelen meblağ vaktiyle şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına edâ ve teslîm eylemek üzere kalhâne-i mezbûr kemâ-fî'l-evvel nuhâs emîni zabt u rabt idüb, bundan

böyle dahi bu misillü nizâ'a tasaddî olunmamak üzere emîn-i mûmâ-ileyhe hitâben başka evâmir-i şerîfem ısdârını memhûren i'lâm itmekle i'lâm mücebince mazmûn i'lâm-ı mezkûrın kaydı bilâ-sene şerh virilerek ifâde-i hâle mebnî şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına diğer emr-i şerîfim ısdâr olunmağla sen ki nuhâs emîni mûmâ-ileyhsiz kalhâne-i mezkûre icâresiçün senevî virilügelen beşyüzkırk kuruluş vakt u zamâniyle şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına edâ ve teslîm kalhâne-i mezkûrî kemâ-fi'l-evvel zabt u rabt eyleyüb ba'd-ezîn bu misillü nizâ'a tasaddî olunmamak husûsuna sa'y ve ikdâm eylemek fermânım olmağın hasseten işbû emr-i 'âlîşânım ısdâr ve (boş) ile irsâl olunmuştur. İmdi vusûlünde bâlâda bast u beyân olduğu üzere kalhâne-i mezkûrın senevî icâresi olan meblağ-ı mezbûrî vakt u zamâniyle şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına edâ ve teslîm ve kalhâne-i mezbûrî kemâ-fi'l-evvel sen zabt ve i'mâl eyleyüb fi-mâba'd bu misillü nizâ' vuku' bulmamasına ikdâm ve gayret eyleyesin ve sen ki nâ'ib-i mûmâ-ileyhsin sen dahi müktezâ-yı emr-i 'âlîşânıma imtisâl ve mütâba'at eylemek bâbında fermân-ı 'âlîşânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki hükm-i şerîfimle vardukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şerefyâfte-i sudûr olan işbû emr-i şerîf-i celilü's-şân vâcibü'l-ittibâ' ve lâzimu'l-imitisâlimin mazmûn-ı münîfi üzere 'âmil olasız. Şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahrir el-yevmü's-sâbi' 'işrîn Şevvâl sene isna ve işrîn ve mi'eteyn ve elf.

Belge: 2

Tokat Şer'iyeye Sicili, 13, 89

Kantâr İhtisâbı ve Kapan Vezzâniyyesi Hususunda Ferman

Kıdvetü'n-nüvvâbi'l-müteşerri'in Tokat nâ'ibi mevlânâ zîde 'ilmuhû ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-'a'yân Tokad voyvodası zîde mecdühû tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki,

Tokad Mevlevîhâne şeyhi iftihârü'l-sâlihâü's-sâlikîn Mehmed Emîn dâme salâha rikâb-ı hümâyunuma 'arz-ı hâl idüb medîne-i Tokad'da vâki' ashâb-ı hayâtdan müteveffâ yeniçeri ağası Muslu Ağa nâm sâhibü'l-hayrâtın binâ ve ihyâ eylediği Mevlevîhânesi evkâfindan medîne-i mezbûrda vâki' kantâr ihtisâbı ve kezâlik kapân ile vezn olunacak cüz'i ve küllî mevzûnâtın vezzânlığı Mevlevîhâne-i mezbûr şeyhlerine ve rüsûmât ve zâviyesi tekye-i mezbûr fukarâlarının ta'âmiyyelerine meşrût olduğu bâ-hüccet-i şer'iyeye ve vakfiyye-i me'mûlün-bihâ sened-i mestûr ve mukayyid olduğu Hazine-i 'Amire'mde mahfûz kuyûdât-ı 'atîka ve cedîdesinden müstebân olduğundan ikiyüz seneden mütecâviz gerek kapân ve gerek kantâr ile vezzân tekye-i mezbûr şeyhleri tarafından ta'yîn ve vezni

iktizâ eden ecnâs zahâ'iri vezn ve 'âidât-ı miriyyesini ahz eyledikten rüsûmât-ı vezzâniyye ber-vech-i meşrûta Mevlevîhâne fukarâları ta'âmiyesiçün ahz olunagelmîşken mirî mültezimleri âhar kantarcı nasb ve istihdâm itmeleriyle vezn iktizâ iden ecnâs zahâ'iri vezn eyledikten sonra 'â'idât-ı miriyye ba'de'l-ahz rüsûmât-ı vezzâniyyeyi kantârcılar ahz idüb mirîye kat'a nâfi' olmadığından başka mücerred tekye-i mezbûr fukarâlarının zarûretlerine bâ'is ve îrâd-ı Mevlevîhânenin inkitâ'ını bâdî olmalarıyla kantâr-ı mezbûr ber-mûcib-i fetevâ-yı şerîf kemâkân tekye-i mezbûr şeyhi tarafından gerek kapân ve gerek kantâr ile vezn olunan ecnâs zahâ'irden vezn ve 'îrât-ı mirîyye ba'de'l-ahz rüsûmât-ı vezzâniyye ber-vech-i meşrûta tekye-i mezbûr fukarâları ta'âmiyyeleriçün ahz ve şeyhleri tarafından kantâr ta'yîn olunmasını ber-sâhib-i şart-ı vâkıf üzerlerinden medîne-i mezkûrda vâki' han-ı kapân dimekle ma'rûf hânda ez-kadîm vezn olunan eşyânın vezzâniyyesi fukarâ-i Mevlevîhânenin ta'âmiyyelerine tahsis kılınub ecnâs zahâ'ir âhar mahâllerde vezn olunmayub kapân-ı mezbûre gelüb anda vezn olunmak üzere sülâle-i mevlânâdan Konya'da seccâde-nişin olan Mehmed Arif'in 'arzı mûcebince ikiyüzkırkiki tarihiyde emr-i şerîf virülüb ba'dehû kırkûç tarihinde vâki' olan cülûs-ı hümâyûnda tecdîden emr-i şerîf ve ba'dehû doksanüç tarihinde hilâfına emr-i âhar virildiği yoğsa ve mahzûrdan sâlim ise şartıyla müsemmen tashîhen tecdîden emr-i şerîf virildiği ba'de'l-ihraç müktezâsı su'âl olundukda ber-mûcib-i 'amel kadîm şurût-ı mezkûr ile âharın hilâf-ı şart vâkıfdır bilâ-sened fuzûlî müdâhâle ve ta'arruz idenlerin mudâhâle ve ta'arruzları men' ve def' itdirilmek üzere şer'le görülmek bâbında emr-i şerîf itâ'atıyla iktizâ eyledikleri der-kenâr olmağla imdi der-kenârı mûcebince 'amel olunmak fermânım olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vardukda bu bâbda sâdır olan emrim üzere 'amel idüb dahi siz ki nâ'ib ve voyvoda-i mûmâ-ileyhimsiz husûs-ı mezkûrı mahâllinde şer'le görüb ber-mûcib-i 'amel kadîm han-ı mezbûrda vezn olunan eşyânın vezzâniyyesi tekye-i mezbûr fukarâsı ta'âmiyesiçün ahz u kabz itdirdüb hilâf-ı şart-ı vâkıf ve mugâyir-i kadîm ve emr-i 'âlişânım âharın bî-vech ve bilâ-sened vâki' olan müdâhâle ve ta'arruzlarını men' u def' eylesin. Şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahriren fi'l-yevmü'l-hâmis 'işrin şehr-i Sâferü'l-hayr sene hamis ve 'işrin ve mi'eteyn ve elf.

Belge: 3

Tokat Şer'iyeye Sicili: 19, 148/1.

Kantâr İhtisâbı ve Kapan Vezzâniyyesi Hususunda Buyruldu

Şerâyi-i şî'âr Tokad kadısı efendi zîde fazluhû ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân voyvodası ağa zîde mecdühû inhâ olunur ki,

Medîne-i Tokad'da vâki' ashâb-ı hayrâtdan yeniçeri ağası esbâk Muslu Ağa'nın binâ ve vakf eylediği Mevlevîhâne merbûtatından Tokad'da vâki' kantâr-ı ihtisâbiyye ve gerek hân-ı kapân vezzâniyyesi maddelerinde zikr olunan kapân hânı vezzâniyesinin ber-vech-i meşrût iktizâ iden hissesini sâlifü'l-beyân Mevlevîhâne-i şerîf şeyhi ve mütevellisi faziletli Şeyh Mehmed Emîn Efendi ahz itmekde ise de, sâlifü'z-zikr kantâr-ı ihtisâb husûsu bir müddetden berû metrûk olarak lede'l-isti'lâm husûs-ı mezkûr bilinmediği i'lâm olunmuş olub, ancak şeyh-i mûmâ-ileyhin yedinde olan vakfiyye ve husûsen evâmir-i 'âliyyede ta'amiyye-i mevleviyân olmak üzere dâhil olmakdan nâşî dergâh-ı feyz-i penâh-ı hazret-i Mevlânâ kuddûs südde'l-esnâ' fukarâsı ta'amiyyesinin metrûkiyyetini nâ-sezâ ve hayli zamân pes-mânde olması sebebiyle mal-ı mukâta'adan olan kantâr-ı ihtisâb hâsılâtının şimdi feshiyle emvâl-i mukâta'anın ihlâlî dahi câ'iz görülemeyeceği hû-yedâ? olmak hasebiyle kantâr-ı ihtisâbdan fî-mâba'd Tokad voyvodaları ta'amiyye-i fukarâ-i Mevleviyye için senevî maktû'an şeyhlere dörtyüz kuruş edâ eyleyüb ba'd-ezîn siyâneten-li'l-mirî ve himâyeten-li'l-vakfû'l-'ala 'ila yevmü'l-kıyâm isticlâb-ı du'â-i Mevleviyân olmak üzere mine's-sulh seyvide'l-ahkâm mücebince rızâ-yı tarafeyn ile verilen işbû nizâm ıla maşallahu te'âlâ düstûrû'l-'amel tutulmak zımnında Tokad siciline kayd ve voyvoda defterine dahi sebt kılınmak bâbında divân-ı Sivas ve Çorum'dan işbû buyuruldu isdâr ve irsâl olunmuşdur. İnşa'Allahu te'âlâ vusûlünde ber-mücib-i buyuruldu 'amel ve hareket eylesesiz deyû. Fî 3 M(uharrem) 1230.

Belge: 4

Tokat Şer'iyeye Sicili, 24, 34/2

Mevlevîhâne Şeyhi Fukarâsına Dair Ferman

Kıdvetü'l-kudât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fazâ'il ve'l-ke'lâm mevlânâ Tokad kadısı zîde fazlehû ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Tokad voyvodası zîde mecdühû tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki,

Tokad'da kâ'in müteveffâ Muslu Ağa'nın binâ eylediği Mevlevîhâne vakfiyye-i ma'mûlün-bihâsı mücebince Tokad'da vâki' kantâr ve ihtisâb-ı duhân-ı kapân mukâta'alarının hâsılâtları tekye-i mezbûr neferâtının ta'amiyyeleriçün ber-mücib-i şurût mütevellileri ve şeyhleri taraflarından ahz olunub ecâ nibden dahl ve ta'arruz olunmak

icâb itmez iken, müddet-i vâfireden beru mukâta‘at-ı mezbûre hasılâtlarını mugâyir-i şurût-ı vâkıf Tokad voyvodası olanlar fuzûli ahz u kabz eylediklerinden fukarâ-yı dervişânın perişâni hâlleri mûcib bir keyfiyet olduğu beyâniyle Tokad voyvodalarının o makûle fuzûli vak‘a olan müdâhâlelerinin men‘ ve def‘i bâbında bir kıt‘a emr-i şerîfim isdârını sülale-i Mevlânâ’dan Konya’da seccâde-nişin olan Mehmed Said Dede zîde fazlûhü bir kıt‘a ‘arzından başka Tokad’da vâki‘ hân-ı kapânda vezn olan eşyânın vezzânesi ve ihtisâb ve şem‘i-han ve tahmîs-i kahve ve sâ‘ir Mevlevîhâne şeyhi tarafından zabt olunub ba‘dehû sühûlet olmak için şeyh-i sâbık ma‘rifetiyle senevî dörtyüz kuruş maktû‘ olarak tanzîm ve Tokad voyvodalarına ihâle ve maktû‘-ı mezbûr beher sene voyvodalar tarafından virülûgelüb ancak ber-müktezâ-yı zimmet ve hâl-i maktû‘-ı mezbûr gayr-i zati ve dervişânın tekâsür-i zarûret ve müzâyakaları der-kâr idüğü ve zikr olunan mukâta‘âtdan senevî onbeşbin kuruş mikdârı hasılât olacağı beyâniyle sâlifü’z-zikr virülûgelen dörtyüz kuruş üzerine ikibinaltıyüz kuruş dahi zamm ve ma‘a zamm üçbin kuruşun ber-vech-i maktû‘ beher sene Tokad voyvodaları tarafından i‘tâsı bâbında bir kıt‘a emr-i şerîfim isdârını tekye-i mezbûr şeyhi es-Seyyid Şeyh Hasan’dan bir kıt‘a ‘arz-ı hâlinde başka tahrîr ve inhâ itmeleriyle kuyûd-ı lâzimesi ba‘de’l-ihrâç iktizâsı mu‘teberân-ı ricâl-i Devlet-i Âliyye’mda Darbhâne-i ‘Âmire’m nâzırı iftihârü’l-emâcid ve’l-ekârim es-Seyyid Abdurrahman Bey dâme mecdühûdan lede’l-isti‘lâm Tokad voyvodalığı ve tevâbi‘ mukâta‘ası mülhâkâtından tahmis-i kahve ve şem‘i-hân ve kalhâne-i nuhâs ve vezzâniyesi duhân-ı kapân ve ihtisâb ve kantâr vezzâneleri ez-kadîm mukâta‘ât-ı mezbûre mülhâkâtından iken, medîne-i Tokad’da vâki‘ Tokad Mevlevîhânesi şeyhi olanlar tarafından zabtıçün ihtisâb ve kantâr vezzâniye-i mukâta‘asına müdâhâle ve ta‘arruzdan hâlî olmadığından mukâta‘ât-ı merkûmenin izmihlâlini bâdî ve mal-i mir’ın kesr ve tertibini medâr bir keyfiyet olmadığı ecluden mukâta‘ât-ı mezkûre Tokat voyvodaları tarafından müstâkilen zabt u rabt olunub Tokad Mevlevîhânesi şeyhi olanların ber-takrîb aldıkları berât ve evâmirin kaydları ref‘ ve terakkisi fi-mâba‘d ibkâsıçün ‘arz ve ‘arz-ı hâlleri zuhûr ider ise bir dürlü ‘amel ve i‘tibâr olunmamak ve kaydlarını müsemmin ve emr-i ‘âlî sudûr itmedikçe der-kenâr kılınmamak üzere bundan akdem kaydları bâlâlarına şerh virilerek mukâta‘ât-ı mezbûre Tokad voyvodaları tarafından tanzîmiçün yüzseksenbeş tarihinde emr-i şerîfim virilmiş iken Tokad mevlevîhânesi şeyhi Osman Dede mugâyir-i kuyûdat ile müdâhâleden hâlî olmamağla mukâta‘a-i mezbûre malını kesrden vikâyete şeyh-i mûmâ-ileyhin vâki‘ olan ta‘addisi men‘ u def‘ ve kemâ-fi’l-evvel Tokad voyvodaları tarafından zabt u rabt olunmak üzere binyüzdoksanaltı tarihinde bi’l-istid‘â başka ve Tokad kalhânesi icâresi olarak ma‘a

zamm senevî bin kuruş Mevlevîhâne-i mezkûreye ta'yîn olunub meblağ-ı mezbûrın nuhâs emîni tarafından i'tâsiçün başka ve ba'dehû mukâta'ât-ı mezkûre Mevlevîhâne-i mezbûre şeyhi tarafından zabt olunmak üzere ikiyüzyiğirmialtı tarihinde başka evâmir-i şerîfem virilmiş olub inhâ olunduğu üzere Tokad voyvodaları tarafından senevî maktû'an dörtyüz kuruşun i'tâsına dâ'ir bir gûne emr-i şerîf virildiğinin kaydı bulunmadığı ve mukâta'a-i mezbûre müşterekât-ı hisseleriyle ma'an Darbhane-i 'Âmire'mde zabt ve idâre olunmak hasebiyle varidât-ı kesr ve tertîb-i vikâyesi lâzimededen olduğuna binâ'en bu sûrette ber-mantûk-ı kuyûdât istid'â olunan maktû'ât-ı mezbûre fi'l-asl Tokad voyvodallığı mülhakâtından iken tekye-i mezbûre vakfına ilhâk olunmuş ise de, bu vechle ilhâk-ı kâ'ide-i mer'iyet-i mirîyyemîn mugâyiri olduğuna mebnî kemâ fi'l-evvel Tokad voyvodaları tarafından zabt olunub Mevlevîhâne-i mezbûre tarafından müdâhâle olunmamak ve fi-mâba'd 'arz ve 'arz-ı hâl zuhûr ider ise 'amel ve i'tibâr olunmamak üzere emr-i şerîfim virildiğine nazâran şeyhi-i mûmâ-ileyhin müdâhâlesi iktizâ itmeyüb istid'âsı husûsu mukâta'a-i mezbûr malının kesrini mûcib olacağı bedîhî olduğundan mukâta'ât-ı mezkûrenin Mevlevîhâne tarafından zabtıçün ber-takrîb verilen emr-i şerîfim kaydının terkîni lâzım geldiği der-kenârlardan müstebân olmağla bu sûrette emr-i şerîf-i mezkûr kaydı terkîn olunmak ve şeyh-i mûmâ-ileyhe şâyân-ı merhamet olacağından fi-mâba'd maktû'ât-ı mezkûra müdahâle itmemek ve yine zamm ve zamîme istid'âsını kal ve kâle almamak şartıyla ber-minvâl-i muharrer Tokad voyvodaları tarafından senevî açıktan bilâ-sened virülügelen dörtyüz kuruşun üzerine binyüz kuruş dahi zamm ve ma'a zamm senevî binbeşyüz kuruşa iblâğ olunub meblağ-ı mezbûr mal-i mirîye mahsûb olunmayub Tokad voyvodalarına 'âid münâfa'adan beher sene tekye-i mezbûreye virilmek ve şeyh-i mûmâ-ileyh (Bir sıra okunamadı) müvâzît eylemek şartıyla bâ-irâde-i 'aliyyem tanzîmi re'y-i 'âlişânıma mütevakkıf idüğünü memhûren i'lâm itmekden nâşî i'lâm-ı mezkûr Sadr-ı 'azam tarafından 'atiyye-i 'aliyye-i mülûkâneme lede'l-'arz mûcebince senevî binbeşyüz kuruş Tokad Mevlevîhânesinde olan fukarâ-yı dervîşâna ta'amiyye olarak voyvodalar tarafından virilüb ancak vaktiyle voyvodalar edâda muhâlefet itmemek için bir kavî sened rabtıyla tanzîmine mübâderet oluna deyû hatt-ı şerîf-i ebhet-i redîf-i şahanem şeref-tahabbüs sudûr olmağla mûcebince baş muhâsebeyeye kayd olunub şeyh-i mûmâ-ileyh yedine sûreti ve malikâneye ve Anadolu muhâsebesine ve Darbhâne-i 'Âmire'me 'ilm u haberleri i'tâ olunmağla sen ki voyvoda-i mûmâ-ileyhsin sen dahi bâ-telhîs ifâde-i hâlî mutazammın işbû emr-i 'âlişânım ısdâr ve (boş) ile irsâl olunmuşdur. İmdi vusûlünde ber-vech-i muharrer şerefyâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyun-ı şevketmakrûn-ı şahanem mûcebince Mevlevîhâne-i mezkûrdan olan fukarâ-yı dervîşâna

ta‘amiyye olarak senevî ma‘a zamm binbeşyüz kuruş mal-ı mirîye mahsûb olunmayarak Tokad voyvodaları tarafından i‘tâ olunmak üzere baş muhâsebeye kayd olunub şeyh-i mûmâ-ileyh yedine süreti ve mahâl-i mezkûreye ‘ilm u haberleri virildiği ma‘lûmun oldukda fermûde-i hümâyûnum üzere meblağ-ı mezbûrı ber-mûcib-i suret beher sene Tokad voyvodaları tarafından tekye-i mezbûre i‘tâ olunub hilâf-ı emr ve mugâyir-i rızâ-yı ‘âlişânım vaktiyle te‘diyyesinde tereddüd ve muhâlefet olunmamasına ihtimâm ve dikkat eylesin ve sen ki nâ’ib-i mûmâ-ileyhsin sen dahi mûcib emr-i şerîfimle ‘amel ve hareket eylemek bâbında fermân-ı ‘âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdumki hükm-i şerîfimle (boş) vardukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şerefyâfte-i sudûr olan işbû emr-i şerîf-i celilü’ş-şân vâcibü’l-ittibâ‘ ve lâzimü’l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâ‘at-makrûnu üzere ‘âmil olasız. Şöyle bilesiz ‘alâmet-i şerîfe i‘timâd kılasız. Tahrîr el-yevmü’l-hâmis ‘aşer min şehr-i Cemâziye’l-âhir li-sene erbâ‘a ve semânin ve mi’eteyn ve elf.

II. Belgelerin Asıllarından Birkaç Örnek

Belge: 1

Tokat Şer'iyye Sicili, Defter No. 11, Belge No. 22

Tokat Mevlevî Şeyhi Mehmed Emin Efendi'nin Arzuhaline İstinaden Ferman

قدومه الشرايط لثقت غير ترمادناجى مولانا زيد الله توقيع ربيع ثانيا سنة واصل اوله الحق
 معلوم اولو كرا لثقتا را الصلح... (The main body of the handwritten document, written in Ottoman Turkish script, detailing a legal or administrative decree.)

بسم الله الرحمن الرحيم
 هذا ما جرى بيننا وبين... (A small handwritten note or signature on the right side of the page.)

Belge: 2

Tokat Şer'iyeye Sicili: 19, 148/1

Mevlevihane'ye Ait Kantar İhtisabı ve Kapan Hamı Buyruldu

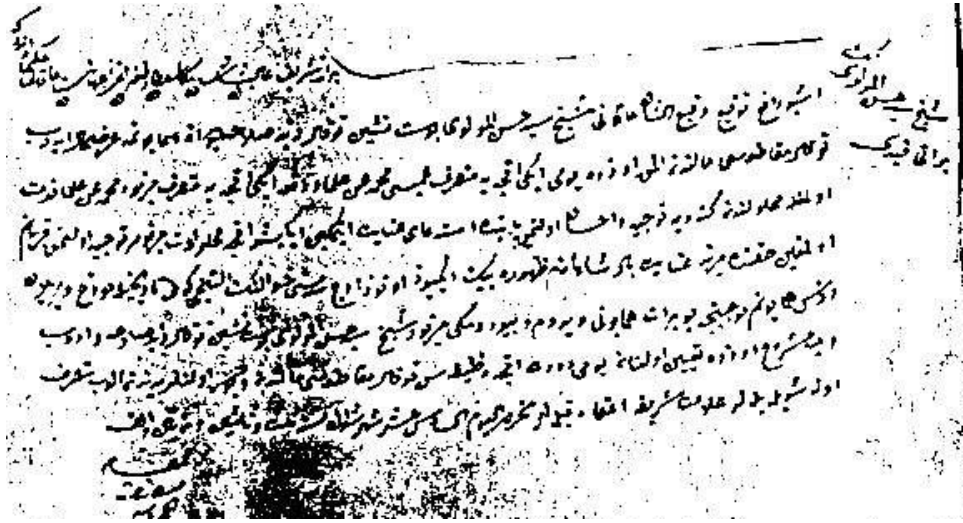
148

شهادت شعاری توقات خاصه افندی زید شغل و قریه الامامه و ادعیای و بوم کانتا
 زید عجب انسا اولنور کومد بیه توقات واقع اصحاب حیدر اندیز بیکری اغاسی بیق مصلی
 اغناک بنا و وقتا بلدیکی مولویخانه مرابطانده توقات واقع قسطنطین حساب
 و کرکه خان قبان و زاینه کی ماده لر زغ ذکر اولنان قبان غانی و زاینه سنگر بوجه
 مشروطه افتنا ایده حصه سی سابق البیاء مولویخانه شریف شیخی و متولیس فیضلند
 شیخ خدا مین افندی اخذ اتمکده ایسه سابق الذکر قسطنطین حساب خصوصی
 برمدند بزم و متروکه اولورق لیدی الاستقام حضور مذکور بلدیکی اعوان اولنور
 اولوب انجق شیخ موسی الیرک بدن اولون و قفیه و مخصوصا او امر علیه ده طعایه
 مولویان اولوق اوزده داخل اولقدن ناشی درگاه شیفن بناه حضرت مولانا قاسم
 اولسان حق طعایه سنگن متروکتی ناسزا و غیبتی زمانه بسمانده اولمسی سبیل مال
 مظالم و اولون قسطنطین حساب حاصله نکلشمدی و فسخوله اموال مظالم کور اولور
 جائز کورلیه بکی خوبدا اولوق حبس قسطنطین حسابده فیما بعد توقات و بوم لری
 طعایه فقرا مولویه ایچور سنوی مثلوعا بشکلده درت بوز غوش اولیبوب
 بعد از صیانتا لری و حمایه الوقتی العالی الی بوم القیام استجاب و عاه مولویان
 اولوق اوزده سه الصلح سید الاحکام موجوده رهنمای طرفین ایدر بولون بشونظ
 الحامات الله تعالی دستور العمل طوئلق ضمننده توقات سجلمه قید و بوم و قترینه
 دشمنی قلملق با بنده جیول سیولس و جوردده لیبوب اولدی اصداد اولور
 اوله شدران سنا الله تعالی و مسولنده بر موجب سیولدی عمل و حرکت البیة زجر

Belge: 3

Tokat Şer'iyeye Sicili, 24, 108/ 2

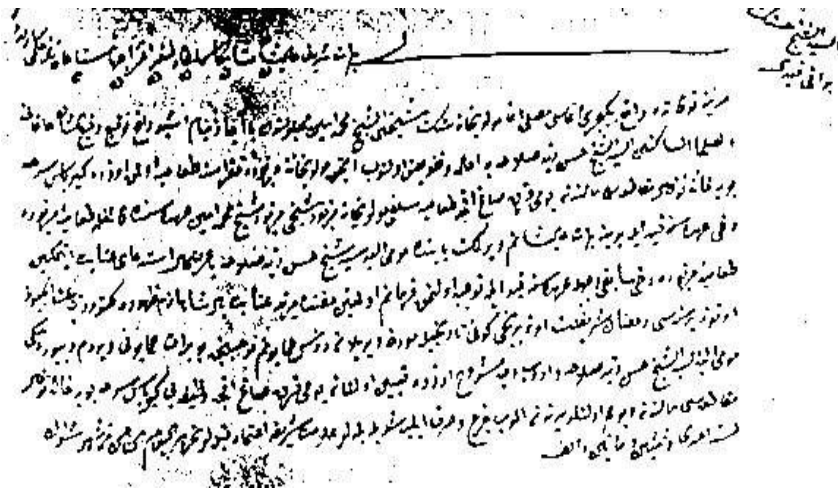
Tokat Mevlevihânesi Şeyhi Hasan Dede'nin Berâtı

Belge: 4

Tokat Şer'iyeye Sicili, 24, 108/3

Tokat Mevlevihânesi Şeyhi Hasan Dede'nin Berâtı

III. Mevlevîhâne İle İlgili Fotoğraflar

Fotoğraf: 1

Tokat Mevlevîhânesi'nin Giriş Kapısı

Fotoğraf: 2

Tokat Mevlevîhânesi'nin Doğu Kısmı

Fotoğraf: 3

Tokat Mevlevîhânesi'nin 1. ve 2. Kat Ön Cephesinden Bir Görünüş

Fotoğraf: 4

Tokat Mevlevîhânesi'nin En Eski Yapısı

